

Ideologijska transformacija znanosti

DUŠKO SEKULIĆ
Department of sociology
Flinders University, SA, Australia
e-mail: dusko.sekulic@flinders.edu.au

UDK 165.7:316.75
316.75:165.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. rujna 2004.

U prvom dijelu rada raspravlja se o historijskom razvoju fenomena ideologije i o njezinu različitu shvaćanju u modernoj socijalnoj teoriji. U predmodernom društvu glavna karakteristika ideologije i slike svijeta zasnovane na njoj jest njena uklopljenost u religijsko mišljenje. Epoha modernizma karakterizirana je diferencijacijom religijskog i znanstvenog. Moderne sekularne ideologije legitimizacijski princip sada baziraju na znanosti a ne više na religiji. Slijedeći Boudona, moderne sekularne ideologije i slike svijeta zasnovane na njima oslanjaju se na znanost i predstavljaju sisteme mišljenja koji neopravdano proširuju neke znanstvene postavke u one domene u kojima ne mogu važiti. Središnji dio rada ilustrira to shvaćanje ideologije na primjeru interpretacije porijekla Hrvata. Postavke i rezultati istraživanja distribucije genetskih markera i na njima zasnovane historijske rekonstrukcije migracijskih kretanja upotrebljavaju se za objašnjenje iranskog porijekla Hrvata, dakle kao ideološka ekstenzija i transformacija. Koristeći činjenicu da većini publike originalna istraživanja nisu poznata a niti prosječni konzument ima kritički aparat za razumijevanje tih rezultata, stvara se tipična ideologijska legitimizacija bazirana na ekstenziji prostora u kojima te znanstvene postavke ne važe.

U završnom dijelu rada pokazuje se kako ideološka ekstenzija znanstvenih principa u područje ljudske slobodne ima za posljedicu sužavanje prostora izbora. "Znanstveni determinizam" suzuje i zamjenjuje područje slobode.

Ključne riječi: IDEOLOGIJA, ZNANOST, PORIJEKLO HRVATA

Isprepletenost empirijskog i normativnog u ideološkom mišljenju

U ljudskom djelovanju analitički možemo razlikovati činjenične sudove od vrijednosnih sudova. Parsons to naziva razlikovanjem između egzistencijalnih ideja (o onome što jest) i normativnih ideja (o onome što treba biti) (1938). No teško je povući granicu između egzistencijalnog i normativnog.¹ U analizi shvaćanja svijeta kroz ljudsku povijest one su usko ispremišane i između tih dvaju tipova ideja teško je povući granicu u nekom apstraktnom, klasifikacijskom smislu. U određivanju ljudske akcije iz egzistencijalnih ideja slijede normativni zahtjevi. Ako Bog postoji, onda se moramo ponašati prema njegovim uputama o tome što je dobro a što je zlo, ako povijesni razvoj ide neumitno u pravcu ostvarenja komunizma, onda je revolucionarno djelovanje progresivno, a sve ono što sprečava revoluciju reakcionarno je. Ako nesputano djelovanje tržišta zasnovano na individualnoj slobodi proizvodi maksimalni ekonomski rast, materijalno bogatstvo, pa prema tome i ljudsku sreću, onda je svako sputavanje slobode djelovanja i slobodne igre tržišnih sila reakcionarno jer smanjuje ljudsku sreću. U svim tim primjerima nije bitno jesu li polazne postavke točne. Ono na što želimo ukazati jest da iz spoznaje svijeta kakav jest (egzistencijalne ideje) slijedi naputak o tome koje je akcija dobra a koja loša.² To, naravno, ne znači da svaka spoznaja pretočena u egzisten-

¹ Parsons uvodi korisno razlikovanje između egzistencijalnih empirijskih ideja (koje se mogu provjeriti metodama znanosti ili običnim promatranjem kao istinite ili lažne – na primjer, da Mjesec postoji) i egzistencijalnih neempirijskih (dakle koje se ne mogu verificirati kao istinite ili lažne – kao na primjer da Bog postoji). (Parsons, 1938).

² Parsons to formulira tako da kaže da ideologije povezuju empirijski svijet (naše shvaćanje o tome kako stvari stvarno funkcioniraju) i svijet vrijednosti (naša vjerovanja o tome kakav svijet treba biti) (Parsons, 1961:96).

cijalnu ideju ili teorija o svijetu na isti način izravno vodi ka naptcima o tome što je dobro, što su poželjni ciljevi ljudskog djelovanja, a što je loše, što su akcije koje treba izbjegavati, ili ako se dešavaju osuđivati. Teorija evolucije, na primjer, nema izravna naptka o tome što je dobro a što loše. No ona neizravno ruši religijsku sliku svijeta, pa onda i vizije dobrog i lošeg zasnovane na njoj. Naravno, ona ima goleme posljedice u vidu genetičkog inženjeringa i slično, što zadire u vrijednosnu sferu, kao što je ranije utjecala na stvaranje socijalnog darvinizma, koji predstavlja tipični primjer nelegitimnog proširenja znanstvenih postavki, dakle prototip "ideološkog mišljenja", o čemu će u ovom radu biti više riječi poslije.

Prema tome, iz egzistencijalnih ideja, iz spoznaje o tome kako je svijet uređen i kako funkcionira (Bog postoji, postoje povijesni zakoni koji vode komunizmu, individualna sloboda i nespunito tržište vode ekonomskom progresu i ljudskoj sreći) izvode se naptci za akciju: treba slušati crkvu, treba revolucionarno djelovati, treba eliminirati utjecaj države na ekonomiju. Odatle onda slijede i legitimizacijski principi, tj. ideje o tome zašto je jedan sistem ljudske akcije, režim, poredak, dobar ili loš.

Od religije k sekularnoj ideologiji

Velikom dijelom ljudske povijesti osnovni principi uređenosti svijeta izvođeni su iz religijske slike svijeta, a u skladu s tim bila su i opravdanja postojećeg i naptci za djelovanje. Otkrivanje prirode jest otkrivanje načina na koji ju je Bog uredio, a legitimizacija postojećeg poretka jest da on izražava Božje želje. I obrnuto, svaka akcija na rušenju postojećeg poretka nužno je religijski zasnovana – otuda značenje milenarističkih pokreta, koji predstavljaju ono što su u moderno doba ideološki pokreti. Pri tome možemo razlikovati borbe za vlast koje obično nisu zasnovane na idejama o revolucionarnom mijenjanju postojećeg poretka, kao što su dinastički ratovi, od ideja o promjenama postojećeg režima, koje su u predmoderno doba nužno zasnovane na religijskoj slici svijeta.

Prijelaz na modernost u sferi spoznaje i legitimiziranja ljudske akcije zasniva se na napuštanju religijske slike svijeta kao opće egzistencijalne ideje i legitimacijskog principa. Tek s modernošću dolazi era sekularnih ideologija. Primjerice, fašizam, komunizam, liberalizam, kao zaokruženi sistemi ideja, mogući su tek kada se ruši sistem spoznaje i legitimnosti zasnovan na religijskoj slici svijeta. To, naravno, ne znači da te sekularne ideologije moraju biti neprijateljske prema religiji. U kojoj mjeri one to jesu, empirijsko je pitanje. Bitno je da se one ne zasnivaju i ne legitimiraju pomoću religije.

Karakteristika sekularnih ideologija jest ono što Mannheim naziva njihovim utopijskim elementom (1968). Predmoderne akcije na mijenjanju svijeta zasnivaju se na "uspostavljanju stare pravde", uređenju svijeta u skladu sa stvarnim Božjim zahtjevima od kojih je svijet "skrenuo", tj. vraćanju svijeta u početno, idealno stanje. Sekularne su ideologije, nasuprot tome, usmjerene prema budućnosti. One svoju snagu crpu iz moderniteta i njegove ideje progressa. Ostvarenje ideala je u budućnosti i čovjek ih može postići svojom akcijom. Ne radi se o tome da se uspostavi idealno stanje koje je postojalo prije (a narušeno je čovjekovim istjerivanjem iz raja), nego o tome da se u skladu sa spoznajom prirodnih i/ili društvenih zakona (rasne superiornosti, neumitnog toka historije prema komunizmu, ljudske slobode kao predujeta napretka, bogatstva i sreće) stvarnost mijenja kako bi se to idealno stanje uspostavilo.

Ali ako religija više nije osnova za objašnjenja svijeta, za izvođenje naptka za akciju i njenih legitimacijskih principa, što je onda osnova? Odgovor na to pitanje vrlo je jednostavan. Religiju je zamijenila znanost. Kao što je prije sveukupno ljudsko razumijevanje svijeta i djelovanje u tom svijetu bilo zasnovano na religijskoj slici tog svijeta, tako je u moderno doba razumijevanje i djelovanje zasnovano na znanstvenoj slici svijeta. U analizi ideologije ta je premisa najpotpunije ispitana u teoriji ideologije R. Boudona (1989). Dakle, ideološke slike svijeta više nisu "religijske" nego su "znanstvene". Bit se sekularnih ideologija sastoji u tome

da znanstvene postavke proširuju izvan opsega njihova važenja (Boudon, 1989). Ovdje želimo istaknuti činjenicu pomaka u legitimiraju od religije na znanost.

Teorijska objašnjenja ideologije

Da bi se fenomen objasnio on se ponajprije mora jasno definirati. U klasičnoj sociologiji postoje definicije ideologije, koje su prvi korak prema njihovom objašnjenju. Moguće ih je klasificirati u dvije osnovne grupe. Prve su one koje ideologiju definiraju kao “lažnu svijest”, tj. karakteristika ideologija je da njihova slika svijeta nije istinita, ne odgovora onome što “objektivno znamo” o svijetu oko nas. To može biti zasnovano na činjenici da takva lažna slika svijeta odgovara interesima neke grupe pa ju ona zastupa, bivajući ili ne bivajući svjesna da zastupa nešto što nije u skladu s “objektivnom slikom svijeta”. Prihvati li se takva definicija ideologije, suočeni smo s dva eksplanatorna problema. Prvi je kako objasniti da su interesi jači od težnje za istinom ili kako interesi mogu zamagliti sliku svijeta tako da se istina jasno ne vidi. Poznata Lenjinova izreka “kada bi geometrijski zakoni pogađali ljudske interese, onda bi se ljudi i o njima sporili” uzima zdravo za gotovo pretpostavku da su interesi jači od težnje za istinom. Uostalom, primjer za to imamo u teoriji evolucije. Njena prvobitna formulacija i intencija njenog autora bila je sve samo ne usmjerena na rušenje postojeće slike svijeta, ali ipak je imala ogromne posljedice za postojeću sliku svijeta. Iako Darwinova intencija nije bila da ruši postojeću sliku svijeta (svjestan implikacija svoje teorije on se dugo suzdržavao od njezina objelodanjanja), napadi na njegovu teoriju nisu bili motivirani znanstvenim razlozima, nego neprihvatanjem implikacija te teorije za dominantnu sliku svijeta. Tako je bilo i u povijesti ideja o kozmosu i svemirskim tijelima. Kritika i napadi na Kopernika i Galileia prvenstveno proizlaze iz implikacija za religijom zasnovane slike svijeta a ne iz unutrašnje potrebe znanosti i slobodnog znanstvenog dijaloga. Drugi je problem kako neistinita slika svijeta može “uvjeriti” i one kojima konzekvence takve slike svijeta nisu u interesu. To je problem “hegemonističke” slike svijeta ili, prema Marxu, kako slika svijeta vladajuće klase postaje univerzalno prihvaćena, pri čemu ulazimo u područje socijalizacije, propagande i socijalne kontrole općenito.

Imajući u vidu te dileme druga grupa definicija ne insistira na dimenziji istinito–lažno, nego na općenitoj slici svijeta koja odgovara interesima. Dakle, u prvoj definiciji ideologija je “lažna svijest”, u drugoj definiciji ona odgovara interesima grupe bez obzira na svoju lažnost ili istinitost. U drugoj definiciji polazi se od postavke: ukoliko neki pogled na svijet odgovara interesima neke grupa to samo po sebi ništa ne kazuje o njenoj istinitosti ili lažnosti. Dimenzija istinito–lažno u takvu je definiranju odvojena od dimenzija interes–neinteres.

U prvom slučaju ideologije su dakle karakterizirane svojom lažnošću.³ Ako je neka slika svijeta istinita, onda ona “po definiciji” nije ideologija, bez obzira na to što odražava interese neke grupe.⁴ U drugom slučaju ideologije su karakterizirane činjenicom da odgovaraju interesima, bez obzira na svoju istinitost. Dovedena do kraja, ta logika definiranja znači da neka ideja o svijetu koja nije istinita, ali nema korespondenciju u interesima grupe nije ideologija. Konceptualni prostor na temelju tih definicija može biti prikazan na sljedeći način:

³ “...odstupanja od (društvene) znanstvene objektivnosti izranjaju kao bitni kriterij ideoložnosti” (Parsons 1959).

⁴ To razlikovanje odgovara Mannheimovu razlikovanju partikularnog i totalnog pojma ideologije. “Sa partikularnim pojmom ideologije imamo posla kad ta reč treba da znači samo da *određenim* “idejama” i “predstavama” protivnika ne želimo da verujemo. Jer mi ih smatramo za više ili manje svesno prikriivanje nekog činjeničnog stanja, čije pravo saznanje nije u interesu protivnika... O ideologiji neke epohe ili neke istorijski-društveno konkretno određene grupe – recimo, neke klase- može se govoriti onda kad pri tom mislimo na osobenost i kvalitet *totalne strukture svesti* ove epohe odnosno ovih grupa.” (Mannheim, 1968:49).

Tabela 1. Slika svijeta

	<i>Istinita</i>	<i>Lažna</i>
<i>Interesna</i>	1	2
Slika svijeta	Istinita interesna = Ideologija	Lažna interesna = Ideologija
<i>Neinteresna</i>	3	4
	Istinita neinteresna = Neideologija	Lažna neinteresna = Zabluda

Spor o tome koji je od ta dva pristupa fenomenu ideologije istinitiji posve je besmislen. Radi se o nominalnim definicijama stvarnosti koje "omeđuju" nešto različite sfere realnosti. U stvari, radi se o dvije dimenzije, istinito-lažno i interes-neinteres, koje nam ukrštanjem daju četiri kombinacije, tj. "sfere" realnosti. "Lažna" slika svijeta koja služi nekim interesima (2) u obje je definicije shvaćena kao "ideologija". "Istinita" slika svijeta koja služi nekim interesima (1) u prvoj je definiciji neideologija (jer je istinita) a u drugoj je ideologija (jer služi interesima makar je istinita). "Lažna" slika svijeta koja ne služi interesima (4) jest zabluda koja kao sfera realnosti nije obuhvaćena ni jednom ni drugom definicijom. "Istinita" slika svijeta koja ne služi partikularnim interesima (3) jest neideologija u obje definicije. Prema tome, sfera realnosti gdje imamo neslaganje "istinita" je slika svijeta koja služi nekim interesima, što je različito klasificirana u dvije definicije.

U toj je klasifikaciji ostavljeno po strani supstantivno definiranje što je "lažno" a što "istinito". Kada dajemo definiciju ideološkoga, onda pretpostavljamo da imamo "objektivni" kriterij razlučivanja "istinitog" od "lažnog". U naprijed spomenutim primjerima, kao što je onaj o slici svemira (Galilei), tu razliku nije teško povući. Isto tako nije teško omeđiti ideološko u smislu iskripljenog, tj. neistinitog u odnosu teorija evolucije i kreacionizam. U sferi političke teorije danas više nitko ne sumnja u ideološki karakter Tome Akvinskog i njegove teorije "legitimiteta" vlasti, "kako se, dakle, čovjek treba u svemu Bogu pokoravati, tako se treba pokoravati i svojim gospodarima... *Bogu se mora pokoravati više nego čovjeku*. A ponekad su nalozi gospodara dani protiv Boga. Dakle, ne smiju se njima u svemu pokoravati" (Toma Akvinski, *De civitate Dei*, XIX, 15). Ali to odustajanje od sumnje u ideološki karakter zasnovano je na tome što su neke ideje (heliocentrični sustav dopunjen Einsteinovom teorijom relativiteta, evolucionistička teorija ili "sekularna" a ne "religijska" zasnovanost političkog legitimiteta) prihvaćene kao najbolja tumačenja svijeta.

Dok određeni procesi traju i dok se oblikuje tumačenje tih procesa, mnogo je teže razlučiti "istinito" od "ideološkog". U doba velike depresije 30ih i istovremene industrijalizacije SSSRa, teorija centralnoplanske ekonomije nije izgledala kao puko ideološko opravdanje političke centralizacije vlasti kao što to danas izgleda. Čak i oni koji nisu bili ideološki komunisti bili su uvjereni da je neki oblik socijalizma neizbježan. Tako Schumpeter u prologu odjeljka o kapitalizmu u svojoj knjizi *Kapitalizam, socijalizam i demokracija* (1960, prvotno izdanje 1952) retorički pita i odgovara. "Može li kapitalizam ostati na životu? Ja ne vjerujem da može" (1960:99). Odjeljak o socijalizmu počinje ovim riječima: "Može li socijalizam funkcionirati? Naravno da može." (1960:243). Tu smo suočeni s činjenicom da određeno povijesno razdoblje jednu teoriju (centralno planiranje), koja danas izgleda samo kao jedna od mogućih formi zakašnjele prvobitne akumulacije, promovira u univerzalni model ekonomske regulacije. Keynesijanizam je "kompromis" koji pokušava spasiti kapitalizam unoseći elemente državne intervencije umjesto totalnog planiranja. U tom trenutku L. von Mises i Hayek izgledaju kao potpuno poraženi i gurnuti na marginu. Danas su Hayek i M. Friedmann nobelovci a keynesijanizam je "lijeva" alternativa gurnuta na marginu. Centralno planiranje kao alternativa više ne postoji. Gledano iz današnje perspektive, to je pobjeda liberalizma. No iz perspektive 30ih godina, činilo se da je riječ o pobjedi državnog intervencionizma. Hoće li se

pobjeda liberalizma održati i u slijedećih 50ak godina ili će promijenjene okolnosti dovesti do novih “pobjeda” i “istina”?⁵

Znanost i ideologija u modernom dobu

Boudonova originalna teorija osvjetljava odnos ideologije i znanosti u jednoj novoj perspektivi (Boudon, 1989). Za njega su sve moderne ideologije lažne, ali sve imaju “istinitu” jezgru, tj. barem neku znanstvenu teoriju. Njihova je bit u iskrivljavanju, preuveličavanju do meta te znanstvene teorije. Možda su najjasniji primjeri socijalni darvinizam, koji evoluirao u potku nacizma (u svojoj rasističkoj dimenziji), a zasnovan je na iskrivljavanju Darwina i evolucionističke teorije, ili komunizam, koji se zasniva na neopravdanu proširivanju radne teorije vrijednosti i elemenata konfliktne sociologije. Nije važno što, u slučaju Darwina, sam tvorca teorije ne snosi nikakvu krivicu za aktivno ekstrapoliranje teorije u ideologiju, dok je Marx, na drugoj strani, svjesno stvarao “znanstvenu ideologiju”. Bez obzira na to je li ideološko iskrivljavanje znanosti rezultat djelovanja samih znanstvenika ili samo tumača i “ideologa”, rezultat je isti.

Za objašnjenje ideologije postavlja se pitanje gdje se prekoračuje ono što nam znanost dopušta. Drugim riječima, analiza ideologija jest razlučivanje znanstvene jezgre od ideološkog omotača. U stvaranju tog ideološkog omotača interesi dakako imaju važnu ulogu.⁶

Primjeri ideološkog mišljenja – pitanje porijekla Hrvata

Kao ilustraciju ideološkog mišljenja u Boudonovu smislu uzet ćemo interpretacije porijekla Hrvata. Naravno, ništa posebno u interpretaciji porijekla Hrvata nije više ili manje ideološko nego diskusije o porijeklu Srba, Nijemaca, Armenaca, Vlaha ili Kurda. Pokušat ćemo analizirati specifični način ideološkog mišljenja koji ima “znanstvenu jezgru”, ali izvodi zaključke koji daleko nadmašuju ono što se legitimno iz te znanstvene jezgre može zaključiti. Stoga takvo novo “znanje” počinje funkcionirati u sferi koja više nije znanstvena i koju ovdje zovemo ideološkom.

“Ideološka kamuflaža” sadržana u samog pitanju

Postavimo li pitanje o “porijeklu” Hrvata, onda moramo biti svjesni da zapravo govorimo o dva različita “porijekla”. Ideološki diskurs rasprave o “porijeklu” ignorira tu višedimenzionalnost. Prvo je pitanje porijeklo grupe (plemena, naroda, vojne kaste, ne ulazeći u arbitražu o etničko-socijalnom karakteristikama Protohrvata) koja se pojavljuje na granicama rimskog carstva i zajedno s Avarima prodiru u nj sa sjevera i tu uspostavlja svoju političko-vojnu dominaciju. Analiza porijekla (etnogeneze) te grupe svakako je legitimno znanstveno pitanje. Premda je teško zamisliti da ćemo ikada imati definitivan odgovor o porijeklu te grupe, ništa nas ne sprečava da dalje tražimo odgovor svim sredstvima historijskih i svih ostalih znanosti. Nijanse odgovora na pitanje porijekla te grupe vjerojatno će se mijenjati kao

⁵ O povijesnoj uvjetovanosti naših teorija vidi raspravu Horowitz i Sekulić u *Critical Review* 2004 (u tisku).

⁶ Primjeri koje ovdje dajem na drugačijem su nivou od onoga o kojem raspravlja Boudon. On name namjerno izostavlja raspravljanje o velikim historijskim ideologijama kakve su fašizam, komunizam ili liberalizam. Po njegovu mišljenju u analizi tih ideologija mnogo više pažnje mora se posvetiti historijskim okolnostima, utjecaju karizmatičkih ličnosti, stvaralaca i propagatora ideologija itd. Na nižem nivou apstrakcije kao npr. u analizi teorije razvoja (“developmentalizma”) ili posebnih teorija Foucaulta proces ideološkog mišljenja može se jasnije sagledati. No ništa nas ne sprečava da se koristeći se istim principima, upustimo u analizu modernih sekularnih ideologija.

sto su se i do sada mijenjale u skladu s otkrivanjem novih dokumenata, činjenica ili pak originalnom interpretacijom sklopova tih činjenica.

Sasvim je druga dimenzija sadržana u "pitanju o porijeklu" onih ljudi koji sebe danas nazivaju Hrvatima. Ideologizirani diskurs prelazi preko razlike u tima dvama pitanjima. Pitanja porijekla Protohrvata (iz VII. stoljeća) i pitanje etnogeneze (dakle etničkog, plemenskog, grupnog) porijekla ljudi koji sebe danas nazivaju Hrvatim nisu ista iz jednostavnog razloga što današnji Hrvati u svojoj velikoj većini nisu "biološki" potomci onih Protohrvata iz sedmog stoljeća. Hrvati (bez obzira na odgovor o njihovu porijeklu) iz sedmog stoljeća predstavljaju brojčanu manjinu u odnosu na populaciju teritorija koji osvajaju/nastanjuju. Etničke komponente koje sačinjavaju stanovništvo buduće Hrvatske (u ovom času zanemarujući migracijska kretanja poslije doseljenja Hrvata) čini slavenska masa koja prodire prije dolaska Hrvata (i čini većinu stanovništva) kao i etnički elementi stanovništva od ilirskih plemena (naroda) do doseljenika kao posljedice kolonizacijske politike Rimskog carstva.⁷ Ne smiju se svakako zanemariti ni ostatci ranijih utjecaja Kelta, germanskih naroda koji su pljačkali i naseljavali ova područja (Ostrogoti, Vizigoti i Gepidi), kao ni rimski veterani koji su naseljavani kroz period dominacije Rimskog carstva. U gradovima s trgovcima, carskim činovnicima, vojnicima dovedenima iz čitava carstva, velika je mješavina Italijaca, Germana, Grka, Armenaca i ljudi koji dolaze s istoka – iz Anadolije, Egipta i Sirije (Fine, 1991:12). Ne smijemo zaboraviti ni avarsku komponentu, o čijem udjelu kod Hrvata postoji široko sporenje.⁸ Sav se taj etnički konglomerat uronjen u okvir do različitog stupnja romaniziranih ilirskih zajednica.⁹

Tu gdje se dva pitanja spajaju zbiva se proces u kojem se taj raznorodni etnički konglomerat postepeno asimilira i prihvaća hrvatsko ime. Činjenica da hrvatsko ime postaje dominantno u ovom slučaju ne ukazuje na biološku ili brojčanu dominaciju Hrvata nego na njihovu političku dominaciju. Radi se vjerojatno o dugotrajnu procesu formiranja nacije kakav Smith opisuje kao "aristokratski" (1991:52-59)¹⁰, tj. gdje se iz političkog centra ili dominantne grupe identitet filtrira prema "dolje". Dakle, Hrvati kao dominantna politička grupa predstavljaju

⁷ Kada spominjemo Ilire, valja imati na umu primjedbu M. Suića "...valja imati na umu da ne postoji narod Ilira, da u suvremenoj znanosti taj pojam obuhvaća čitav niz posebnih zajednica koje posjeduju izvjesne srodnosti u materijalnoj i duhovnoj kulturi" (Suić, 1995:14) Također Mate Suić pravi jasno razlikovanje između gore naznačene dvije dimenzije "pitanja o porijeklu" i jasno naznačuje kojom će se baviti: "...u dvojbi da li je važnije znati odakle je došao jedan narod ili kako je neki narod nastao, mi smo dali prednost ovom drugom pitanju" (Suić, 1995:15). Prema tome Suić jasno naznačuje da on analizira ne porijeklo Protohrvata (onih koji se pojavljuju u sedmom stoljeću) nego procese etnogeneze koji počinju od tog trenutka i koji postavljaju temelje na kojima se zasniva moderna hrvatska nacija. On nastavlja: "...kada se govori o etnogenezi Hrvata, tada ćemo veliku vrijednost pridati "prethrvatskom sloju", zatečenim romaniziranim ili poluromaniziranim starosjediteljima i starijim slavenskim doseljenicima od kraja VI. do prvih desetljeća VII. stoljeća. To je kulturnoetnički supstrat koji je dao osnovne značajke hrvatskom etnosu" (Suić, 1995:16).

⁸ Možemo ovdje navesti jednu rečenicu iz poznatog 30. poglavlja Konstantina Porfirogeneta. "Nakon sto su se godinama borili jedni protiv drugih (Hrvati i Avari, op. D. S.), Hrvati prevladaju i pobiju neke Avare a ostatak prisile da im se podvrgnu. I od tog vremena ta zemlja je posjed Hrvata, i još ima u Hrvatskoj onih koji su avarskog porijekla i prepoznatljivi su kao Avari." (citirano prema J. Fine, 1991:50).

⁹ Budak piše "Hrvati su postali Hrvatima tek u stapanju Slavena i autohtonog stanovništva." (Budak, 1994:9). Time zapravo pokazuje da na razumijevanje etničkog porijekla današnjih Hrvata ima smisla govoriti tek sa stanovišta historije miješanja etničkih grupa na ovom prostoru od sedmog stoljeća nadalje a ne u razumijevanju svojstava proto-hrvatske grupe u času dolaska.

¹⁰ Smith te koncepte "ateralnog" i "vertikalnog" građenja nacije upotrebljava za kasniji historijski period građenja modernih nacija. No isti principi mogu se primijeniti na ranije historijske periode makar se tu još ne radi o građenju nacije u modernom smislu nego samo u političkoj dominaciji i identifikaciji između onih koji dominiraju i onih nad kojima se dominira.

ju identitetnu os oko koje se okuplja šaren etnički konglomerat. Taj proces teče u različitim dijelovima današnje Hrvatske različitim ritmovima. On rezultira, na primjer, time da je etnogeneza tekla sasvim drugačije u dalmatinskim gradovima nego recimo u sjevernoj Slavoniji. Pogotovo se ta različitost naglašava ako tome pridodamo činjenicu povijesne i političke rascjepkanosti današnje Hrvatske te različitih migracijskih kretanja koja su uvijek u uskoj vezi s političkim odnosima, teritorijalnih ekspanzija i kontrakcija imperija koje igraju ključnu ulogu na ovim prostorima.

Proces “nacionalnog buđenja” i konstituiranje moderne hrvatske nacije može se pratiti kao politički proces vala političke integracije gdje prihvaćanje hrvatstva (ili drugih nacionalnih identiteta) ovisi o složenom spletu političkih i kulturnih prilika. Te prilike uvjetuju prihvaćanje nacionalnog identiteta etnički vrlo heterogene populacije, od koje su neki dijelovi u nekim fazama bivali asimilirani u hrvatski dominantni politički etnikum, a neki to bivaju po prvi put u moderno doba. Neko zajedničko “biološko” porijeklo takve heterogene grupacije nije ništa više nego klasični oblik “zamišljene zajednice”. Ideja o zajedničkom porijeklu (ili, bolje rečeno, mit o takvu porijeklu) predstavlja konstitutivni element svih nacionalnih ideologija koje se natječu svaka u svojoj konstituirajućoj fazi u proizvodnji takvih mitova. (Pažljiva analiza takvih mitova pokazuje da “opseg”, tj. tko se svrstava u pripadnike nastajuće nacije, varira. U našem slučaju to su slavenske ideologije od Orbinija do Križanića, ideje ilirstva, ideja hrvatstva Ante Starčevića, za kojega su svi južni Slaveni (osim Bugara) Hrvati, dakle mnogo širi “opseg” nego što je to moderno hrvatstvo, ili shvaćanja o Muslimanima kao “cvijetu hrvatskog naroda”, pa do današnjeg, nimalo nesporna i općeprihvaćena opsega tog identiteta.) Razumijevanje promjena “opsega” zamišljenog identiteta ne proizlazi iz nekog “pravog” zajedničkog porijekla, nego proizlazi iz razumijevanja geopolitičkih i historijskih odnosa koji utječu na to da se formiraju različite ideje o “zamišljenoj zajednici”¹¹. Te ideje s više ili manje uspjeha nailaze na plodno tlo i bivaju asimilirane od različitih populacija koje onda postaju Hrvati u raznim procesima političke i kulturne transformacije, asimilacije i integracije.

Miješanje odgovora na prvo pitanje (porijekla Protohrvata) i drugo pitanje (etnogeneza današnjih Hrvata) ima svoju ideološku funkciju u povlačenju granica između “nas” i “njih”. To se najbolje može proučavati upravo kao ideološka dimenzija procesa političke integracije. Kao što je ideja o zajedničkom porijeklu južnih Slavena od Ilira trebala biti osnova za formiranje zajedničke političke akcije Slavena habsburške monarhije i onih pod Otomanskim carstvom, tako se, kada dolazi do unutrašnjeg razgraničavanja, stvaraju mitovi o različitu porijeklu. Na hrvatskoj strani takvu funkciju “diferencirajućeg mita” imala je teorija o gotskom porijeklu, ili Starčevićeva teorija o hrvatstvu svih južnih Slavena (osim Bugara), a danas smo svjedoci revitalizacije i transformacije u mit teorije o iranskom porijeklu Protohrvata.

Nisu svaki mit ili ideologija karakterizirani svojom “neistinitošću”, nego se njegova ideološkičnost sastoji u nadilaženju znanstvene jezgre koja joj stoji u osnovi. U našem slučaju prvi korak ideološke transformacije sastoji se u ignoriranju dvodimenzionalnosti pitanja o porijeklu. Odgovor na pitanje o porijeklu Protohrvata nema baš puno veze s odgovorom na pitanje o etnogenezi današnjih Hrvata. Eventualno iransko “porijeklo” Protohrvata legitimno je znanstveno pitanje i, dapače, plauzibilna znanstvena hipoteza.¹² Oni koji zagovaraju “iran-

¹¹ Teorija geopolitičkog utjecaja na formiranje identiteta najkompletnije je razrađena u trećem poglavlju, “Balkanization” or “Americanization” knjige Randalla Collinsa *A Geopolitical Theory of Ethnic Change* (1999).

¹² Ono što možemo zaključiti iz raspoloživih nam znanja rezimira J. Fine (1991:56-57) “Postoje važni dokazi koji upućuju na to da su Srbi i Hrvati koji su došli na Balkan u ranom sedmom stoljeću članovi druge (u usporedbi sa Slavenima, op. D. S.) etničke grupe (vjerojatno iranske). Iako njihova imena jesu iranska, to ne isključuje mogućnost da su neki ili čak svi Hrvati i Srbi bili tada govornici slavenskog jezika. Takve grupe dobivaju ime po svom vodstvu. Brojni Slaveni mogli su učestvovati u njihovim vojskama i migrirati na Balkan zajedno s njima. Nadalje, asimilacija pravih Iranaca mogla se već zbiti i u Kar-

sko porijeklo” spajaju ta dva pitanja i smatraju da kroz “iransku” teoriju o porijeklu Protohrvata daju odgovor na pitanje o etničkom porijeklu današnjih Hrvata. Ta konceptualna zamjena ima ideološku funkciju jer zapravo prava intencija zagovornika iranske teorije nije legitimna znanstvena analiza etnogeneze (bilo Protohrvata ili raznih segmenata modernih Hrvata), nego razlikovanje “nas” od “njih”, ustanovljenje “biološkog” razlikovanja modernih naroda, gdje se narod koncipira kao biološka, a ne kao kulturno-povijesna činjenica. Moderni narodi (pa tako i Hrvati) stvaraju se kroz povijesne i kulturne procese, široko uzevši, unutar procesa modernizacije. Jedan od mitova, ideoloških potki tog procesa jest mit o zajedničkom porijeklu. “Biologistički” pristup želi tom mitu dati znanstvenu osnovu. Pri tome se ignoriraju asimilacijski procesi, kulturni i politički procesi koji dovode do formiranja modernih nacija i kao kulturno-povijesna činjenica svodi se na biološko porijeklo. Uspoređujemo li susjedne moderne nacije, jedino što ćemo dobiti usporedbom njihovih bioloških, rasnih ili, kako ih god hoćemo nazvati, karakteristika – jest to da je varijacija unutar grupe veća nego među grupama (kao što to uostalom dobivamo u usporedbi “rasa”). To je razlog zašto moderna antropologija ne upotrebljava pojam rase ili, ako ga upotrebljava, daje mu drugo značenje od onog koje je prihvaćeno u svakodnevnom diskursu. Osnovno je da nema jasne granice među grupama nego da se radi o prelijevanjima i blagim prelascima jedne grupe u drugu, a povlačenje strogih granica (pa prema tome i “broja rasa”) arbitran je posao. Ista logika vrijedi kada se primijeni na moderne nacije. Kada bi one bile (što nisu) bazirane na biološkim razlikama, onda bi mogućnost njihova definiranja bila ista kao i kod rasa. Time naravno ne želim reći da postoji drugačija “objektivna” mogućnost definiranja i razgraničenja nacija, jedino da nada raznih bioloških determinista da ukorjenjivanjem i definiranjem nacije u biološkoj sferi neće postići ništa veći nivo “preciznosti” ili “objektivnosti” no što su ga teoretičari rasa postigli u nabranjanju i razgraničavanju “rasnih” skupina.

Najnoviji primjer takove transformacije znanosti u ideologiju jest interpretiranje istraživanja Ornelle Semino i suradnikâ (2000). To je istraživanje jedno u nizu interesantnih novijih istraživanja koja, koristeći dostignuća genetike, pokušavaju trasirati migracijska kretanja i uopće na precizniji način datirati i odrediti porijeklo određenih populacija. Jedno od sada već klasičnih djela u tom području jest ono Cavalli-Sforze i koautora (1994). Seminova i suradnici žele doprinijeti odgovoru na pitanje znači li neolitska poljoprivredna revolucija difuziju inovacija ili je ona također povezana s imigracijom, pri čemu došljaci zamjenjuje lokalnu populaciju. To se u biti svodi na pitanje jesu li primarni predci suvremenih stanovnika Europe paleolitski starosjedioci ili su to kasniji došljaci i inovatori iz neolita. Prvi koji su pokušali odgovoriti na pitanje je li ekspanzija poljoprivrede u Europi u neolitu bila rezultat migracijskih kretanja stanovništva ili kulturne transmisije bili su Ammerman i Cavalli-Sforza (1984) koristeći na početku distribuciju Rh-gena. Seminova i suradnici na temelju analize distribucije kromosoma Y pokazuju da se porijeklo većine stanovnika moderne Europe može vući od lokalnih populacija evropskih lovaca skupljača iz paleolita. Oko 80% evropskih muškaraca naslijedilo je svoj kromosom Y (koji se prenosi od oca na sina) od paleolitskih predaka koji su nastanjivali Europu prije 40.000 godina. Oko 20% evropskih muškaraca može trasirati svoje porijeklo iz sljedećeg vala migracije koji se događa otprilike pred 22.000 godina, a ima svoje ishodište u Aziji (i to i iz područja današnjega Irana, ali što ne mora značiti da bi to bilo

patima. Na koncu, imena mogu preživjeti lingvističku promjenu.... Izgleda da su Srbi i Hrvati bili relativno malobrojni, ali kao ratnici konjanici boreći se protiv razjedinjenih malih plemenskih slavenskih pješadijskih grupa, bili su vojno znatno nadmoćni. Oni su došli, protjerali Avare, i kao snažna, usko povezana grupa ratnika, bili u stanju zadominirati slavenskim plemenima... Uskoro su došljaci bili u poziciji da daju opće ime za sve narode (od kojih su većina bili Slaveni) kojima su vladali... Pošto su Slaveni bili velika većina, kako su se Srbi i Hrvati s njima vjenčavali, s vremenom došljaci počinju također govoriti slavenski, i ironično, slavenski jezik kojim počinju govoriti i koji je bio govorni jezik ranije doseljenih Slavena, dobiva ime po iranskim došljacima.”

samo iz područja današnjega Irana. Izvorište tog migracijskog kretanja može se locirati u područje od današnjeg Egipta pa do današnjeg Irana.)

Problemi razumijevanja uzorka

Istraživanje se zasniva na ispitivanju genetskog materijala 1007 europskih muškaraca grupiranih u 25 različitih geografskih populacija. Tu su na primjer “uzorci” od 16 Nijemaca, 45 Čehoslovaka pa do najveće grupe od 77 Sardinaca, 76 Grka kao i 58 Hrvata. U samom radu ništa nije rečeno o načinu dobivanja “uzorka”.¹³ Ovdje stavljam riječ “uzorak” u navodnike jer želim upozoriti statistički obrazovana čitaoca da se ne radi o statističkom uzorcima, a pogotovo ne o reprezentativnim uzorcima koji odražavaju svojstva neke populacije u granicama statističke greške, nego o “uzorku” u medicinskom smislu. Za svrhu samog rada to i nije toliko važno jer se radi o tome da se dobije geografska distribuciju koja pokriva čitavu Europu i da se tu otkriju eventualno postojeći obrasci. Odatle “reprezentativnosti” uzorka za pretpostavljene populacije nije poklonjena nikakva pažnja pa se i definiranje populacija ne poklapa s definiranjem nacionalnih grupa (odtadle i “hibridne” grupa sa stanovišta modernih nacija, Čehoslovaka) kao i odvojene grupa španjolskih i francuskih Baska ili posebne grupacije srednjo-sjevernih Talijana te Kalabreza, Francuza i Sardinaca. U stvari, za istraživanje se koriste uzorci koji su bili analizirani već prije, a novi uzorci za to istraživanje sakupljeni su u Francuskoj, Njemačkoj, sjevernoj Italiji, Sardiniji, Hrvatskoj, u sjevernoj Grčkoj od Makedonaca, Poljskoj, Ukrajini, Siriji, od Saama, Udmurta i Marija. Za samo istraživanje, naravno, nacionalna identifikacija nije važna jer uzorci predstavljaju “geografski određene” populacije (u tekstu se nazivaju “geografske regije”). Ono što je bitno za istraživanje jest to da, kada se uzme čitava Europa kao područje u kojem se istraživanje vrši, onda nam “uzorci” predstavljaju “geografske” točke. U tom smislu “reprezentativnost” geografskog područja postiže se mrežom “uzoraka” koji pokrivaju čitavo područje. Činjenica da se na temelju takve mreže uzoraka pokazuju određene pravilnosti (koncentracija određenih mutacija koje svoje porijeklo vuku iz starih mutacija M-45 i M-174 opada od zapadne Europe prema istoku, a obratno, mutacija M-170 opada u obrnutom smjeru) daju povoda određenim zaključcima (naravno, u kombinaciji s drugim spoznajama arheologije, paleontologije i drugih povijesnih znanosti). To je, međutim, jedini zaključak koji se iz tako strukturirana uzorka može izvući. Svako uspoređivanje među pojedinim uzorcima (osim da se uklapaju u određeni trend), a pogotovo usporedba pojedinih susjednih naroda, nema smisla. Reći, na primjer, da se hrvatski uzorak uklapa u određeni trend opadanja markera Eu18 (od zapada prema istoku) ima smisla.¹⁴ Za tvrdnju, međutim, da li varijacije u susjednim uzorcima (na primjer, između Hrvata i Srba, ili između Hrvata i Poljaka) odražavaju “prave” razlike u populaciji (hrvatskoj i srpskoj, ili hrvatskoj i poljskoj) morali bismo imati reprezentativne uzorke tih populacija: Hrvata, Srba i Poljaka. Seminova i suradnici takvu usporedbu ne čine, ali ona postaje važna u rukama “ideoloških transformatora” koji na tom nerazumijevanju različitog smisla uzorka, koji pokrivaju

¹³ U sličnu jednom radu (Rosser i drugi 2000) spominje se na primjer da je kod “većine” ispitanika upotrijebljena klasifikacija prema rodnom mjestu djeda po ocu. (U tom radu koristi se 47 populacija, Hrvatske nema, ali je tu Jugoslavija i Slovenija).

¹⁴ Tipologiziranje tih 25 uzoraka može se raditi korištenjem tehnike faktorske analize, gdje faktori imaju smisleno objašnjenje. Kao što kaže Cavalli-Sforza: “Razlog zašto u genskoj geografiji analiza glavnih komponenti (*principal component analysis*) posebno je primjenljiva, leži u tome što skriveni obrasci koje ona izvlači iz podataka najčešće proizlaze iz raznih, nezavisnih populacionih migracija i ekspanzija. One sve imaju linearni efekt na genske frekvencije, tako da je linearna analiza prirodni način separiranja raznih latentnih obrazaca” (Cavalli-Sforza, 1995:271). Faktorsku analizu upotrebljavaju Seminova i koautori za dobivanje osnovnih latentnih struktura ali ne za usporedbu pojedinačnih uzoraka, za što bi bio primjeren t-test ili analiza varijance za paralelnu usporedbu većeg broja uzoraka. O tome ćemo više poslije.

“mrežom” Europu, a “ne reprezentiraju” svoje nacionalne populacije, prave neadekvatne usporedbe i ideološke zaključke. Ideološka preobrazba nastaje kada populacije ili geografske regije (kako se nazivaju u polaznom tekstu) postaju “narodi”, a rezultati se onda koriste u “komparativne” svrhe i uspoređuju kao da se radi o statistički reprezentativnim uzorcima.

Istraživanje pokazuje da se 95% ukupnog uzorka (dakle 95% od 1007 europskih muškaraca) može klasificirati u haplotipove ili klade haplotipova definirane sa samo deset skupina genetskih markera haplotipova. To omogućuje, u osnovnim crtama, odčitavanje migracijske historije populacije. Autori su 19 opaženih haplotipova reducirali u šest osnovnih kategorija (klasa), gdje se svakoj klasi pridaje interpretacija da odražava određeni migracijski val. Distribucija tih klasa varira u ispitanim uzorcima i predstavlja osnovu za rekonstrukciju njihove genetske povijesti. Vide se obrasci haplotipovi Eu18 i Eu19 koji karakteriziraju oko 50% europskih kromosoma Y, ali sa jasno geografski odvojenim distribucijama koncentriranim na zapadu i opadajućom zastupljenošću prema istoku (dominantan je u baskijskim uzorcima, jako zastupljen u katalonskom, andaluzijskom i nizozemskom uzorku, a minimalno kod ukrajinskog, turskog ili libanonskog uzorka). Eu19, obratno, dominira na europskom istoku (dominantan je u poljskom, ukrajinskom i mađarskom uzorku, iako je dominacija manje izražena nego ona Eu18 kod Baska) a gotovo uopće nije prisutan u zapadnoeuropskim uzorcima. Oba se haplotipa izvode iz zajedničke mutacije M173 koja se smatra starim euroazijskim markerom koji je donesen ili nastao u grupaciji *Homo sapiens sapiens* koja je ušla u Europu i proširila se njome od istoka prema zapadu prije četrdeset do trideset i pet tisuća godina. Druga ekspanzija i diferencijacija nastupa u razdoblju poslije zadnjeg ledenog doba kada dolazi do ekspanzije izoliranih populacija (koje su našle “utočište” u toku ledenog doba) iz Iberijskog poluotoka i današnje Ukrajine.

Ta interpretacija značenja distribucije dvaju haplotipova ovdje je znatno skraćena uz opasnost pojednostavnjenja, i štoviše, može ostaviti dojam “definitivnog” znanja tamo gdje se u stvari radi o više ili manje plauzibilnim hipotezama. To, naravno, nije rečeno u namjeri da se umanjiti značenje tog izvanredno interesantna rada, nego da se ukaže na to da na ovom stupnju našeg znanja čvrste činjenice moraju biti nadopunjene hipotezama s kombiniranjem znanja iz arheologije, klimatskih promjena i genetike. Kao što kaže Cavalli-Sforzam “Genetsko je datiranje u svojem dječjem stadiju. No mora se negdje početi. Budućnost će donijeti nove dokaze.” (2000:1081).

Treba još kratko spomenuti interpretaciju mutacije M170 i haplotipove Eu7 i Eu8 zasnovane na njoj (taj drugi posredovan još jednom mutacijom M26). Ovdje ga uzimam stoga jer se u “ideološkoj interpretativnoj ekstenziji” on uzima kao “dokaz” specifičnosti, a onda i kao “dokaz” iranske teorije o porijeklu Hrvata ili barem teorije o “neslavenskom” porijeklu Hrvata. Ta je mutacija prisutna gotovo isključivo u Evropi i pojavljuje se i kod Baska i Sardinaca koji su akumulirali i još jednu kasniju mutaciju (M26) koja haplotip Eu8 razlikuje od haplotipa Eu7. Autori smatraju da mutacija M170 ima porijeklo u Europi od nasljednika muškaraca koji su migrirali s Bliskog Istoka prije dvadeset do dvadeset i pet tisuća godina. Migracijska pozadina s Bliskog Istoka nije samo svojstvo haplotipa Eu7, koji je inače detektiran kod 44,8% hrvatskog “uzorka”, nego isto tako je u pozadini haplotipova Eu4, koja karakterizira 25,8% libanonskog “uzorka”, Eu9 40% turskog “uzorka”, Eu10 detektiran kod 30% sirijskog “uzorka” i Eu11 koji je nađen na primjer kod 30% gruzijskog “uzorka”. Ustanovljene frekvencije tih haplotova opadaju kako se pomičemo od Bliskog Istoka prema europskim uzorcima.

Cilj polaznog istraživanja bilo je ustanovljavanje određenih obrazaca migracijskih kretanja europske populacije koja se mogu detektirati iz genetske strukture. Na temelju interpretacije vremena i geografske lokacije određenih mutacija (što je naravno otvoreno za diskusiju), kao i na temelju tipologiziranja (redukcije većeg broja genetskih struktura na manji broj osnovnih tipova, što je također otvoreno za debatu jer ju je moguće napraviti i na dru-

gačiji način), autori skiciraju takva migracijska kretanja i zaključuju da je njihov nalaz u skladu s dvije paleolitske i jednom neolitskom migracijskom epizodom koje su u najvećoj mjeri oblikovale europski genetski pul. Autori nam ništa ne govore o načinu izbora svojih uzoraka – na primjer je li svih 58 članova hrvatskog uzorka uzeto iz Splita, gdje je lokacija hrvatskog člana tima (D. Primorac), ili taj uzorak ima kakvu geografsku disperziju, isto tako je li kod hrvatskog uzorka ispitivan nacionalni identitet ili su možda u hrvatskom uzorku i pojedinci s subjektivnim identitetom određenim drugačije nego da je hrvatski. Naime, radi se o populacijama u prostoru a ne o subjektivnom identitetu ispitivanih pojedinaca. Polaznje od subjektivnog identiteta značilo bi drugačije definiranje i populacije iz koje se uzorak uzima, i uzorka sama. Za istraživanje je važno da ispitani pojedinac nije skorašnji doseljenik, nego da njegovi preci obitavaju što duže na datom prostoru. Sasvim je svejedno osjeća li se ta osoba pripadnikom ovog ili onog naroda. Dakako, razlikovanje identiteta i biologije za biološke je deterministe neprihvatljivo jer oni identitet izvode iz biologije. (Povijesno gledano, identitet nije identičan s biološkim osnovama jer bi onda i Starčević bio Polusrb, Gaj Nijemac itd.) Sa stajališta osnovnog cilja polaznog istraživanja sve to nije ni važno, ali postaje važno kada se rezultati istraživanja počinju interpretirati u svrhe komparacije “nacionalnih” populacija.

Ideološka transformacija znanosti – kroz medijatora popularizatora

Pokušamo li uspoređivati populacije međusobno, možemo zaključiti da svi “uzorci” (diskusije radi pretpostavimo da svaki od uzoraka vjerno predstavlja neku nacionalno-etničku grupu) imaju miješanu strukturu, tj. uz dominantni ili dominantne haplotipove pojavljuju se uvijek distribucije ostalih haplotipova. Na taj način ne samo po tome koji haplotipovi dominiraju (Eu7 dominantan je kod Hrvata i detektiran je u 44,8% slučajeva, a na primjer Eu18 dominantan je kod Nijemaca i pojavljuje se u 50% slučajeva) uzorci se razlikuju i po stupnju “disperzije”, tj. broja i koncentracije haplotipova. Na primjer, najkoncentriranije su distribucije one baskijske, gdje u 86–89% slučajeva dominiraju haplotipovi Eu18, dok na primjer Grci imaju disperziranu distribuciju (22,4% ima Eu4, 21% Eu9, 27,6% Eu18, ili Libanonci, koji su također karakterizirani disperziranom distribucijom). Iako to nije bila intencija istraživanja, možemo zaključiti da su svi narodi “miješani”, iako u različitoj mjeri.¹⁵ Mješavina ima u svakoj mjerenoj jedinici različitu strukturu.

Ideološka transformacija proteže rezultate tog istraživanja u sferu koja više nema veze s okvirom, konceptima i ciljevima početnog istraživanja. Za ideološki diskurs važno je da se može pozvati na znanstvenu disciplinu koja, da se poslužimo Boudonovom terminologijom, predstavlja “crnu kutiju” za većinu publike. Publika koja prima tako transformiranu informaciju misli da rezultati znanstvenog istraživanja, “autoritet znanosti”, ukazuju na ono u što ih ideološki transformatori žele uvjeriti. Ako tvrđnju da su Hrvati iranskog porijekla pokazuju rezultati genetskih istraživanja, tada to diže ugled toj informaciji kod publike koja ne čita istraživanja u originalu i nema metodološki i teorijski aparat da razluči originalni znanstveni diskurs od ideološke ekspanzije tog diskursa. Na taj način ideološka interpretacija biva “potvrđena” od “egzaktne” znanosti. Takva se ideološka intencija najbolje vidi kod Biondića

¹⁵ Disperzija raznih genotipova koji se javljaju u pojedinim “uzorcima” može imati smislenu interpretaciju. Što je jedan uzorak heterogeniji, to može značiti da je uzet u području koje je bilo izloženo jačim migratornim kretanjima kroz historiju. Već letimičan pogled na mapu Seminove i koautora ukazuje nam da su zapadnoevropski “uzorci” mnogo homogeniji (sa znatno većom dominacijom genotipa Eu19) nego “uzorci” s Balkana i iz Hrvatske, gdje niti jedan haplotip ne doseže koncentraciju od 50%. To može značiti da su se na Balkanu ljudi miješali više nego što su se miješali oni na zapadu Evrope. “Uzorci” u kojima dominira jedan haplotip s frekvencijom od 70% i više jesu oni španjolskih kao i francuskih Baska, Katalonaca i Nizozemaca. Nasuprot njima “uzorci” u kojima niti jedan tip ne doseže zastupljenost veću od 30% jesu oni Albanaca, Grka i Libanonaca.

(2002), iz ovog odlomka: “Naime, dok se etničko ime, jezik i etnokultura lako mogu izabrati, promijeniti i prenijeti na druge, fizički antropotip i biogenetsko naslijeđe su dosad, uz razvijenu genetiku još uglavnom nezamjenljivi i obvezatno nasljedni. Pa tu nema ideološkog izbora niti slobodne zamjene – osim u demagoškim ideološko-političkim smicalicama i vratolomijama. Zato se ovim metodama, poput sudske medicine, tj. biogenetskom analizom antropotipa danas donosi zadnja 'presuda' o općenarodnom očinstvu, tj. o podrijetlu većinskog dijela naroda. Stoga, uglavnom Hrvati nemaju nasljedne veze s ostalim Slavenima, pa mogu biti tek ideo-politički 'Slaveni'...” (Biondić, 2002:98-99).

To bi, recimo, mogla biti točna tvrdnja, ali ostaje pitanje koji je njezin smisao. Je li “važnije” moje biološko porijeklo ili moj “izbor”? Kakvo bi bilo značenje “nekog” nepobitnog dokaza da su Protohrvati ili čak i današnji Hrvati iranskog porijekla ako oni osjećaju kulturnu srodnost ili imaju lingvističko srodnost s nekim narodima koji nemaju “iransko” “porijeklo” unatrag posljednjih tisuću godina? No bez obzira na smisao pitanja (osim u čisto znanstvenom smislu utvrđivanja povijesnih činjenica) pogledajmo koliko je takva tvrdnja (o “nemanju” nasljednih veza s ostalim Slavenima) zasnovana na istraživanju Seminove i koautora. U svojoj tablici na str. 98 Biondić daje dojam kao da zasniva svoje “genotipove Hrvata” upravo na tom istraživanju. Prvo, Seminova i koautori ne govore o Slavenima, a ponajmanje o Hrvatima. Seminova i koautori nemaju referentni okvir kako da “razgraniče” populacije jedne od drugih, nego, upravo obratno, da ustanovi trendove porijekla i miješanja. Biondić zapravo definira svoj cilj: “Uspostavljanje samosvojnosti etnogeneze Hrvata. (‘izvornih etnokulturnih osobitosti’ koje, osim ‘sličnog slavenskog jezika, podrijetlom nemaju druge veze sa Srbima’), s onu stranu slavističke etnogeneze...” (Biondić, 2002:93). Karakterom istraživanja, metodološke i tehničke nezvjesnostima koje ga prate, daleko su od donošenja “zadnje presude” na temelju njih. Tako mukotrpano građenje znanja koje se nalazi još pred velikim upitnicima najednom postaje donošenje “zadnje presude”.

Pogledajmo kako ta “zadnja presude” izgleda u analizi Seminove i koautora. Koristeći se metodom faktorske analize, uzimajući kao varijable autosomalne bjelančevinske markere i frekvencije glavnih europskih Y-kromosomskih haplotipova, mogu se izolirati glavne komponente (faktori) čijim se ukrštanjem može napraviti tipologija (klasifikacija) uzoraka (autori ih nazivaju populacijama). Dobivena ukrštanja govore u tome koje su distribucije haplotipova međusobno sličnije a koje su međusobno različite. Ovdje ću u potpunosti citirati kako autori interpretiraju rezultate svoje faktorske analize: “... moguće je vidjeti tri klastera distinktno geografijske i kulture. Prvi obuhvaća Baske i zapadne Europljane, drugi Bliski Istok, a treći istočnoeuropske populacije iz Hrvatske, Ukrajine, Mađarske i Poljske. Ta tri geografska klastera odgovaraju glavnim utočištima u vrijeme ledenog doba i regijama porijekla ekspanzije poljodjelaca” (Semino i dr., 2000:1158). Uvidom u grafikon (str. 1158) u njihovu se radu vidi da najveću sličnost distribuciji hrvatskih haplotipova uz ukrajinski, mađarski i poljski imaju još i makedonski i češki, koji su nešto udaljeniji od triju prethodnih. Nasuprot tome Biondić kaže: “... najnoviji i međunarodno visokocijenjeni antropogenetski rezultati o ranim Hrvatima iz vrhunskog časopisa *Science*, najviše bole i smetaju naše slavo-historičare...” (Biondić, 2000:99). Tako izgleda kao da je rad u časopisu *Science* o “starim Hrvatima”. “Stari Hrvati” ne spominju se u radu jer to jednostavno nije njegov cilj. A koliko rad u časopisu *Science* pokazuje da Hrvati nemaju nasljedne veze s ostalim Slavenima, vidimo iz tipologije koja Hrvate stavlja kao “najsličnije” Ukrajincima, Mađarima i Poljacima pa onda Makedoncima i Česima, tj. svim slavenskim uzorcima koji su obuhvaćeni u tom istraživanju. Naravno, vremenski horizont, konceptualni i metodološki okvir istraživanje nemaju nikakve veze s dokazivanjem slavenskog (ili neslavenskog) porijekla Protohrvata. Može se pretpostaviti da bi se i srpski uzorak (da je tim istraživanjem obuhvaćen) našao u istom klasteru. Svi ti nalazi naravno niti ne “potvrđuju” niti ne “obaraju” teorijske napore dokazivanja “porijekla” pojedinih naroda jer jednostavno nisu na to ni teorijski niti tehničko-metodološki usmjereni.

Još jednu interesantnu ideološku transformaciju nalazimo u tabeli “genotipovi Hrvata” koja se daje u Biondićevu radu na str. 98, za koju se kaže da su ju priredili A. Ž. Lovrić i I. Biondić na temelju rada u časopisu *Science*. U toj tabeli ima nekoliko interesantnih ideoloških transformacija. Prvo, navode se četiri osnovne grupe haplotipova (genotipa) na koje je hrvatski uzorak podijeljen 45% Eu7, 10% Eu18, 29% Eu19, 15% Eu4, Eu9 i Eu11 (postotci su zaokruživani). Ono čega nema u radu Seminove i koautora, a što bi neupućeni čitatelj mogao zaključiti da se tamo nalazi, jest regionalna distribucija tih genotipova unutar Hrvatske. U samom radu Seminove i drugih ne govori se ništa o tome kako je konstruiran hrvatski uzorak, tj. gdje je uzeta krv pedesetosmorici “Hrvata”, tj. je li taj “uzorak” nekako distribuiran po Hrvatskoj ili je možda koncentriran na jednome mjestu. Ne isključujem mogućnost da Lovrić i Biondić takvu informaciju imaju iz direktnog kontakta s autorima polaznoga istraživanja, ovdje mogu konstatirati samo to da taj podatak u polaznom istraživanju nije objavljen, a Biondić i Lovrić tu eventualno dodatnu informaciju ne iznose (iako bi to bilo od primarne važnosti zbog usmjerenosti njihove argumentacije).

Hrvatski “uzorak” distribuira se u 7 osnovnih haplotipova (od 19 koje nalazimo u Europi). 44,8% jesu haplotip Eu7 (koji je zajedno s haplotipom Eu8 zasnovan na polimorfizmu M170). Druga grupacija koja obuhvaća haplotipove Eu18 i Eu19 obuhvaća 39,6% Hrvata (inače ta dva haplotipa karakteriziraju oko 50% europskih kromosoma Y) Eu18 ima 10,3% “Hrvata”, a Eu19 29,3%. Treća grupacija haplotipovi Eu4, 9, 10, 11 (s time da kod “Hrvata” ne nalazimo Eu10) obuhvaća 13,8% “Hrvata” (još 1,7% ima haplotip Eu16).

Seminova i dr. objašnjavaju da haplotip Eu7 (koji karakterizira 44,8% “Hrvata”) “Polimorfizam M170 predstavlja još jednu navodnu paleolitsku mutaciju čija se starost procjenjuje na 22.000 godina. Uz izuzetak idiosinkratskih distribucija indikativnih za skorašnji protok gena, M170 ograničena je na Evropu (Eu7). Ta je mutacija najčešća u centralno-istočnoj Europi, a pojavljuje se i kod Baska i Sardinaca, koji su akumulirali supsekventnu mutaciju (M26) koja razlikuje Eu8... Mi predlažemo da je M170 nastao u Evropi od potomaka muškaraca koji su došli s Bliskog Istoka prije dvadeset do dvadeset i pet tisuća godina, koji se povezuju s gravetijanskom kulturom. Za vrijeme zadnjeg glacialnog maksimuma, zapadna Evropa bila je izolirana od centralne Evrope, gdje je jedna epigravetijanska kultura perzistirala u područjima današnje Austrije, Češke i sjevernog Balkana. Nakon klimatskog poboljšanja ta se kultura proširila na sjever i istok.” (Semino i dr., 2000:1156).

Biondić i Lovrić opisuju taj haplotip (njihova tabela ima rubrike: genotip, lokus, doselidba, jezik, starost) i daju mu ime “autohtoni”, njegov lokus oni daju kao sjeverozapadni Balkan (dinaroidi), kao doselidbu jugozapadnu Aziju (sjever Indije i Pakistana), kao jezik (štokavsku ikavicu – ikavsku čakavicu) i kao starost 20.000 godina.

Seminova i suautori daju interpretaciju haplotipova Eu18 i Eu19 na sljedeći način: “Ona haplotipa Eu18 i Eu19 dijele izvedeni alel M45. Rodoslovlje karakterizirano s M3, čestim kod američkih Indijanaca i nekoliko sibirskih populacija, također je derivativ od M45. To opažanje sugerira da je M173 stari euroazijski marker koji je donesen ili je nastao u grupi *Homo sapiens sapiens* koje je ušla u Europu i proširila se s istoka na zapad prije oko četrdeset do trideset i pet tisuća godina, šireći aurinjačku kulturu. Ta se kultura gotovo istovremeno javlja u Sibiru, odakle vjerojatno neke grupe migriraju u Amerike. Haplotip Eu19 nađen je također u znatnim frekvencijama u sjevernoj Indiji i Pakistanu kao i u centralnoj Aziji. Njegovo širenje moglo je biti pojačano ekspanzijom kulture Jamnaje proizašle iz prostora kurganske kulture (današnja južna Ukrajina) u Europu i prema istoku, rezultirajući u širenju indoeuropskog jezika. Alternativna hipoteza o bliskoistočnom porijeklu indoeuropskih jezika predložena je na osnovi arheoloških podataka” (Semino i dr., 2000:1156).

Kod Biondića i Lovrića genotip Eu18 jest prakeltski, njegov je lokus zapadnoeuropski (Istra–Zagorje), doselidba je Srednja Azija, jezik je kajkavaca i starost je 30.000. Genotip Eu19 je baltoslavenski, njegov je lokus istočnoeuropski (Slavonija), doselidba je srednja Azi-

ja, jezik štokavska ijekavica i starost 30.000. Za Seminovu i koautore haplotipovi Eu4, 9, 10 i 11 indiciraju demički¹⁶ prodor neolitskih poljodjelaca s Bliskog Istoka u Europu koje je naglašenije u Mediteranu nego u centralnoj Europi. Procjenjuje se da se to zbiva prije oko 15.000 i 20.000 godina (Semino i dr., 2000:1157). Kod Biondića i Lovrića to je mediteranski genotip, s lokusom u Sredozemlju (Dalmacija), doselidba je iz jugozapadne Azije, jezik je boudulska čakavica i starost je 5000 godina.

To je, dakle, znanstvena osnova koja pokazuje da Hrvati nisu Slaveni, a kombinirana s drugim dokazima pokazuje da su oni iranskog porijekla. Ako pokušamo razumjeti i rekonstruirati način na koji Biondić koristi istraživanje Seminove i koautora, tada se "neslavensko" Hrvata dokazuje time što oni u 44,8% slučajeva imaju haplotip Eu7 koji se može trasirati u paleolitsku mutaciju koja se zbila pred više od 22.000 godina. Nasuprot tome, ako su "Slaveni" samo oni koji imaju marker Eu19 a koji u interpretaciji Seminove i dr. vezan s ekspanzijom koja počinje prije 13.000 godina od populacija koje su utočište u zadnjem glacijalnom maksimumu (dakle u ledenom dobu, od prije 20.000 do 13.000 godina) našle na području današnje Ukrajine, onda slijedeći Biondićevu logiku dolazimo do interesantnih konzekvenca. To znači da jedan dio sjevernih Indijaca i Pakistanaca imaju "slavensko" porijeklo, ali, i 29% Hrvata također ima "slavensko" porijeklo. To također znači da među današnjim Hrvatima ima više "Slavena" nego među Česima i Slovancima, gdje imamo 26,7% haplotipa Eu7. "Najslavenskiji" su izgleda Madari, kod kojih u 60% slučajeva imamo haplotip Eu19, naravno uz snažnu prisutnost tog haplotipa kod Makedonaca, Poljaka i Ukrajinaca. "Slavenskiji" je od Hrvata mali narod Udumrta, koji je "slavenskog" porijekla u 37,2% slučajeva.

Vratimo li se sada na "krunski" dokaz o haplotipu Eu7 koji karakterizira 44,8% Hrvata a koji potječe vjerojatno od doseljenika s Bliskog Istoka od prije dvadeset do dvadeset i pet tisuća godina, pa "prema tome" dokazuje naše neslavensko (iransko porijeklo?!), tada isto tako vidimo da mali narod Sami imaju to porijeklo u 41,7% slučajeva ali i Nijemci u 37,5% slučajeva. Doduše "neslavensko" (iransko?) porijeklo ne može se zanijekati ni nekim "slavenskim" narodima, tako 23,6% "Poljaka", 20% "Makedonaca", ali i 20% "Nizozemaca" ima haplotip koji prema Biondiću indicira neslavensko, tj. iransko porijeklo.

Posebno nas mogu zavesti nazivi koje Biondić i Lovrić daju genotipovima (takvi se nazivi ne spominju se u radu Seminove i drugih). "Prakeltski", "baltoslavski" i "mediteranski" nekako se još i mogu indirektno izvući iz podataka Seminove i drugih. Iznenađuje davanje naziva "autohtoni" za "sudbonosni" haplotip Eu7, što je nekonzistentno s ostalim nazivima i što ne proizlazi iz podataka. Što znači "autohtoni"? Jedini smisao za to "autohtoni" bio bi onaj koji indicira najstariju mutaciju preko koje se može trasirati najstarija populacija u Europi. To je mutacija M173, koja indicira mutaciju kod populacije *Homo sapiens sapiens* koja je ušla u Europu prije 40.000 do 35.000 godina. (Taj je haplotip najprisutniji u baskijskim "uzorcima".) Vjerojatno naziv "autohtoni" kako ga upotrebljava Biondić želi navesti neupućenog čitaoca da su to "najstariji" Hrvati koji "autohtono", valjda najduže, obitavaju na području današnje Hrvatske, i još ga se vezuje uz dinaroidne. ("Samo" 10% Hrvata ima taj europski "autohtoni" marker, koji ima skoro 90% Baska.) Prema tome, proizvoljno davanje naziva želi navesti na pomisao da, eto, i svjetski znanstvenici poput Seminove i suradnikâ kažu da je 44,8% Hrvata "autohtono". Pojam autohtonog ne spominje se kod Seminove i koautora niti bi u njihovu teorijsko-metodološkom okviru njegova upotreba imala ikakva smisla.

Vratimo se na pitanje – ima li smisla uspoređivati frekvencije pojedinih genotipova među uzorcima izvan konteksta povijesnih migracija kako to čini početno istraživanje. Mogli

¹⁶ Demičko i kulturalno dva su tipa objašnjenja širenja poljoprivrede s Bliskog Istoka u Evropu. Demičko je zasnovano na migratornom kretanju, tj. povećanju produktivnosti poljoprivrednika koje doводи do povećanja populacije pa onda do njene migracije u nova područja. Nasuprot tome kulturalno objašnjenje zasniva se na difuziji kulturne inovacije a ne na migraciji populacije. Cavalli-Sforza uvodi demičko objašnjenje nasuprot kulturalnom, koje prevladava u klasičnoj antropologiji.

bismo računati statističku značajnost razlika između dviju distribucija (ili statističku značajnost ma kojih dviju distribucija) pa vidjeti jesu li dobivene razlike dovoljno velike da možemo zaključiti da vrijede i u ukupnim populacijama. Tek bismo u tom slučaju mogli legitimno uspoređivati “nacionalne” grupe. S raspoloživim podacima to nema smisla činiti zato što “uzorci” nisu reprezentativni već su vjerojatno prigodni pa u statističkom smislu oni ne “reprezentiraju” nikakve populacije, ni Hrvate, a niti ikoji od drugih spomenutih naroda. Svaki bi se ispitivač javnog mijenja zgrozio da mu kažete da zaključi nešto o “Hrvatima” općenito na temelju 58 osoba prigodno skupljenih, pa makar i na nekoliko mjesta raspršenih. To bi bilo smislono ako imamo neko svojstvo koje je univerzalno, primjerice, to možemo napraviti ako želimo ustanoviti imaju li Hrvati pluća ili jetru. Tada nam je dovoljno i 58, pa čak i jedan Hrvat kako bismo se uvjerali da svi ljudi, pa i Hrvati kao ljudi imaju pluća i jetru. Ali svako svojstvo koje varira, a vidimo da haplotipovi variraju, ima distribuciju, i mi ne znamo koliko je dobivena distribucija karakteristična za hrvatsku populaciju.

Što je zapravo “smisao” činjenice da možemo tvrditi da u jednoj ili drugoj grupi imamo više ili manje (ne zaboravimo da se radi o usporedbama distribucija na nereprezentativnim uzorcima) pojedinih haplotipova (ili genotipova)? Interpretativna, znanstvena shema validna je kada trasira doprinose genetskom pulu u različitim povijesnim (ili pretpovijesnim) razdobljima i rekonstruira povijesno migracijska kretanja. No to ne znači da istovremeno imamo pravo generalizirati iz prigodnih uzoraka na populacije koje ti uzorci u strogom smislu ne predstavljaju. Odakle Biondiću i Lovrića ideja da pojedine genotipove vezuju uz regije (dinaroidi, Istra-Zagorje, Slavonija i mediteranski), to ostaje zagonetno.

Pretpostavimo li da su Biondić i Lovrić dobili način distribucije uzorka od autorâ istraživanja, ostaje otvoreno pitanje kako su haplotipovi povezani s regijama u Hrvatskoj. Na primjer, znači li to da su svi uzorci s haplotipom Eu18 nađeni u Istri i Zagorju, ili su samo oni dominantni u Istri u Zagorju, ili pak da Biondić, bez obzira na to gdje su oni detektirani, zaključuje da oni moraju biti iz Istre i Zagorja? Ili, jesu li su svi haplotipovi Eu7 nađeni u dinarskom području ili su samo tamo dominantni ili opet Biondić zaključuje da bez obzira gdje su sada pojedinci s tim haplotipom locirani, oni moraju biti porijeklom iz dinarskog područja? Ako su samo dominantni (jer teško možemo pretpostaviti da su haplotipovi distribuirani na takav način da se u svakoj regiji nalazi samo jedan haplotip), kolika je ta dominantnost. I kako se o dominantnosti može zaključivati ako nam kažu da imamo četiri grupe haplotipova (i petu “ostali”, koja obuhvaća 2% uzorka) s ukupnom veličinom uzorka od 58 pojedinaca? Kako je “određeno” da su tih 25 ili 26 pojedinaca s haplotipom Eu7 – “dinaroidi”? O tome Biondić i Lovrić ne daju nikakve informacije. O takvim potpodjelama pojedinih uzoraka u objavljenom radu Semino i koautora nema niti riječi.

Dalje nam Biondić i Lovrić sugeriraju da su genotipovi vezani uz jezik pa tako dobivamo i genetsku osnovu raznih dijalektalnih formi hrvatskog jezika. Ovdje gotovo nije ni potrebno spominjati da u radu na kojem se zasniva ova tabela – o vezivanju jezika i genetike nema ni govora. Znanstvene analize slijedeći istu metodologiju zaključuju da su populacije u Europi u genetskom odnosu prvenstveno na temelju geografske blizine a ne jezika. Geografija je primarni uzročnik u Y-kromosomskoj diversifikaciji Europe (Rosser i koautori, 2000).¹⁷ O analogijama evolucijskih procesa i razvoja jezika nema sumnje. O tome imamo veliki broj

¹⁷ Tipologija koju Biondić tu spominje nema veze s člankom objavljenim u časopisu *Science* i nije zasnovana na njemu. Ako bismo tražili njene izvore oni se vjerojatno mogu naći u knjizi Dominika Mandića *Hrvati i Srbi. Dva stara različita naroda* (1990). Autori u vezi s tabelom tu knjigu ne spominju iako ju na nekoliko drugih mjesta spominju. U toj knjizi Mandić govori o valovima doseljavanja pa spominje potkarpatske Slavene kajkavce, Slavene štokavce i Slavene štokavske ikavce i njihov dolazak na Balkan. On daje analizu “hrvatskih tipova”, Hrvata Dinaraca, Hrvata Mediteranaca i Hrvata Panonaca. Tvorci tipologije nam pod plaštom članka iz časopisa *Science* daju svoju varijantu Mandićevih razmatranja, ali ga ne citiraju.

radova, dovoljno je opet spomenuti Cavalli-Sforza 1988, 1991, 1992. No to je sasvim nešto drugo od direktnih vezivanja jezika i narječja uz haplotipove.

Ne upuštajući se u daljnju analizu tabela u Biondićevom radu, možemo konstatirati da je zapravo jedina namjera da se uvjeri neupućene kako iza tvrdnji i konstrukcija stoji “ozbiljna” znanost (“crna kutija” za prosječnog čitaoca). Stvarno se radi o proizvoljnim, neobrazloženim tvrdnjama i rekonstrukcijama. Biondić napada “slavenske” teorije porijekla Hrvata kao “panslavistička osporavanja samosvojnosti etnogeneze Hrvata”, s pravom ukazujući na to da je etnogeneza bila (i kao što vidimo iz njegova vlastitog pisanja) i ostala, snažno opterećena ideološkim orijentacijama autora. On, naravno, u svojim “protivnicima” ne vidi ništa drugo nego zastupnike “krivih” teorija zasnovanih na ideologiji. Štoviše, on zapravo i otkriva neku vrstu “svjetske zavjere” koja postoji u širokim krugovima svjetske znanosti i politike da se prikrije “pravo”, neslavensko porijeklo Hrvata. Pa tako na primjer “slavohistoriografija” sustavno “zatajuje” tanajnske ploče, iako nije riječ ni o kakvu zatajivanju, nego se radi o različitim interpretacijama njihova značenja. Jasno je da ideološke orijentacije, s jedne strane, teže prema raznim varijantama i vrstama slavenske uzajamnosti, i sigurno utječu na formulaciju znanstvenih teorija o etnogenezi. S druge strane, isto tako, ideološke orijentacije koje nastoje na različite načine povući granice među etničkim grupama i kroz te granice tražiti opravdanje za drugačiju konfiguraciju političkog organiziranja opet na svoj način utječu na formuliranje etnogenetičkih teorija. Diktum da je teorija o “slavenskom” porijeklu diskreditirana zbog ideološke orijentacije jednog broja njenih autora ne znači ništa, kao što ni ideološke orijentacije Biondića ništa ne govori o istinitosti teorije o iranskom porijeklu Hrvata (naravno, samo u smislu pitanja kako smo ga ranije formulirali kao pitanja o porijeklu Protohrvata).¹⁸ I u jednom i u drugom slučaju neophodno je razlučivanje znanstvene jezgre od ideološkog protegnuća osnovnih znanstvenih hipoteza. Jednostavnim ideološkim pristupom koje graniči s bizarnim (kao u Biondićevoj tabeli koju smo opisali) znanstvena analiza nije ništa dobila, ali se ideologija razmahala punim krilima.

Ideološka transformacija znanosti – posredovana znanstvenikom

Kakva je uloga samih znanstvenika u proizvodnji ideologije? Ne smijemo misliti da su za ideološko iskrivljavanje krivi samo “popularizatori” ili “proizvođači ideologije”, da se poslužim Boudonovom terminologijom. Znanstvenici često, reinterpreтираjući znanost, od njenih pristupa i otkrića stvaraju ideologiju. Prema Boudonovu modelu između onih koji se bave znanošću i zainteresirane publike uvijek postoje medijatori. Biondićeva knjiga ima upravo ulogu takve medijacije između znanosti i publike koja je zainteresirana za probleme porijekla, identiteta, nacije i slično. No te dvije uloge u sociološkom smislu, proizvodnje znanosti i medijacije znanosti, ne moraju biti odvojene u raznim osobama. (Tu, naravno, ne tvrdimo da svaka medijacija ima ideološku funkciju, već da ima određeni broj medijacija i medijatora koji ispunjavaju ideološku funkciju, kao što ima medijacija i popularizacija koje nemaju ideo-

¹⁸ Ovdje možemo dodati da je kontekst dokazivanja neslavenstva Hrvata naravno u ideološkom kontekstu povlačenja razlika u odnosu na “druge”, prvenstveno na Srbe. Kao što Biondić optužuje zastupnike “slavenske” teorije kako “prešućuju” tanajnske ploče, možemo spomenuti da “iranski” teoretičari prešućuju ukazivanje na neslavensko porijeklo drevnih Srba. Ipak, jedan stariji “iranolog”, Dominik Mandić, pozivajući se na Županićev rad “Srbi Plinija i Ptolomeja” (1924), smatra da Srbi nisu Slavani, ali da svakako nisu Iranci, jer da Plinije stariji Srbe ne ubraja među Irance (iranske Sarmate) (Mandić, 1990:23). Još je interesantnija “iranološka” interpretacija Konstantina Porfirogeneta, kojega se, ako ga se doslovno shvati, može interpretirati da tvrdi da su Hrvati i Srbi iranskog porijekla, i da su oni osvojili slavensku masu koja se doselila prije njih i zatim joj se nametnuli. Naravno, naši “iranolozi” prihvaćaju Porfirogenetovu interpretaciju za Hrvate, ali ne i za Srbe (Fine, 1991:57-58). Teorije o “neslavenskom” porijeklu Srba (Protosrba) također se prešućuju.

loške funkcije). Pojedinaac “igra” razne uloga te on može biti proizvođač znanja i njegov medijator. Uzmimo samo kao primjer dva velika tvorca moderne znanosti i njihov sasvim različit odnos i motivacije u igranju uloga proizvodnji i medijacije. Darwin, tvorac evolucionističke teorije, nikada nije prekoračio granice znanstvene analize i nije zakoračivao u područje ideologijem makar su rezultati njegovih istraživanja imali golemo “ideološko” značenje. Upravo obrnuto, kao što znamo, strah od neminovnih ideoloških konzekvenca njegove znanstvene analize utjecao je na to da se on dugo ustručavao objaviti rezultate i ne znamo kako bismo dugo čekali na njihovo obznanjivanje da nije bilo Wallaceova paralelnog otkrića (Eisley, 1958; Kardum, 2003:8). Zahvaljujući svojoj neborbenoj prirodi Darwin ostavlja Huxleyu i Haeckelu popularizaciju i “ideološku” borbu oko konzekvenca svoje teorije.

Marxova glavna intencija bila je ideološka transformacija znanstvene jezgre njegovih istraživanja u političke pamflete kao *Komunistički manifest*, s ciljem populariziranja njegove znanosti. Dakle, sam autor znanstvenih istraživanja (nitko ne poriče “znanstvenost” pristupa u *Kapitalu*) namjerno vrši posredovanje između znanosti i publike s ciljem ideološke transformacije svoje znanosti. Pri tome ideološku funkciju znanosti Marx smatra integralnim dijelom znanstvenog djelovanja, a razlikovanje “ideološkog” od “znanstvenog” za njegov pristup činilo se neadekvatnim. “Ideološko” u smislu iskrivljavanje istine za njega vrijedi samo za njegove protivnike, na primjer za “vulgarne političke ekonomiste” kojima klasna pozicija onemogućuje stvaranje “istinske znanosti”. Marx za sebe smatra da mu njegova spoznaja klasne determiniranosti znanja omogućuje da izbjegne tu determiniranost i da sagleda “objektivne povijesne zakone”. Budući da je socijalna pozicija preduvjet spoznaje povijesnih kretanja, jedina je prava znanost ona proletarijata, a on zauzima socijalnu poziciju iz koje se istina može spoznati na objektivni način. Mannheim na sličan način gradi svoju teoriju mogućnosti objektivne spoznaje iz “proturiječne socijalne pozicije”, ali ne proletarijata, nego inteligencije.

Za čovjeka koji se bavi znanstvenom analizom, transformacija znanosti u ideologiju predstavlja velik izazov. Proširiti domet značenja vlastitog pristupa, otkrića, teorije, predstavlja nešto čemu je teško oduprijeti se na sasvim prizemnoj psihološkoj razini. Na taj način znanost postaje spasenje, recept za preuređenje svijeta a konzekventno tome znanstvenik postaje spasitelj, vođa, onaj koji realizira Platonovu ideju da filozofi trebaju upravljati svijetom. Prije stvaranja moderne političke znanosti napori su usmjereni na to kako pronaći najsposobnije ljude kao vladatelje. To je bit Platonova napora, kako osigurati da “filozofi” upravljaju državom. Moderna politička znanost to napušta i traži institucionalna rješenja, a ne selektivne mehanizme za pronalaženje najsposobnijih pojedinaca. Stare ideje o “najboljima” koji trebaju vladati uvlači se na mala vrata kroz ulogu znanstvenika koji spašava svijet svojom znanosti. Taj je problem poznat od Comteove pozitivne religije, Marxove revolucionarne znanosti pa do Morenove zamisli da će svojom sociometrijskom metodom revolucionirati i preurediti svijet.¹⁹

Ideološka transformacija znanosti predstavlja izazov, ali ne podliježu tom izazovu svi znanstvenici u jednakoj mjeri (Darwin). U modernoj evolucionističkoj teoriji postoji spor između “multiregionalne teorije o porijeklu čovjeka” naspram “širenja iz Afrike”. Ta druga to

¹⁹ Ne smijemo zaboraviti da je originalni naslov knjige Jacoba Morena o kojoj se danas govori kao o sociometrijskoj tehnici, i koja je sastavni dio mikrosociologije i socijalne psihologije, *Who shall survive?*. O njegovoj zamisli o preuređenju svijeta na temelju sociometrije naravno nije ostalo ništa makar je sociometrija ostala široko upotrebljavana tehnika. To je još jedan primjer širenja znanosti iz sfere znanosti u ideološku sferu gdje tu ekspanziju čini sam autor. Naravno ta ideološka ekspanzija nije utjecala na “zdravu jezgru” znanosti iako takav negativni sistem povratne sprege nije isključen i može se ilustrirati. Interesantna činjenica da srpski prijevod Morenove knjige izašao u Beogradu 1962. nosi naslov *Osnovi sociometrije*. Pretpostavljam da to odražava određenu nelagodu urednika konfrontiranih s mesijanskim Morenovim intencijama pa oni žele naglasiti “znanstvenu” dimenziju sociometrije. Uostalom, knjiga je izašla u seriji psiholoških izdanja “Nauka i škola”.

porijeklo vidi u širenju jednog tipa iz Afrike koji zamjenjuje, istiskuje sve ostale vrste hominida (Tatterstall, 1995), nasuprot multiregionalnoj teoriji evolucije, koja pretpostavlja "lokalno" miješanje s hominidima koji su već prije modernog čovjeka (*Homo sapiens sapiens*) naselili određena područja (Wolpoff i Caspari, 1997). Budući da finese između tih dviju teorijskih interpretacija predstavljaju "crnu kutiju" za publiku, a pitanja o "porijeklu" u tom slučaju čovjeka kao vrste (kao i slučaju Hrvata kao naroda) to su mogućnosti ideološke transformacije itekako moguće. Multiregionalna je teorija nešto sasvim drugo od klasične teorije geografskog poligenizma, tj. teorije da ljudski rod potječe od više predaka s različitih krajeva Zemlje, teorije kakvu su formulirali klasici američke tradicije poligeneze Agassiz i Morton (Gould, 1981:42-72). Iako je danas društvena klima sasvim drugačije od one koja je prevladavala u vrijeme Agassiza ili Mortona, ili od one koja je omogućavala ideološku transformaciju antropologije i biologije u rasističke doktrine i zloupotrebu eugenike, naravno da se javljaju "posrednici" koji žele napuštenu poligenezu sada zamijeniti multiregionalnom teorijom kao osnovom za novo-stari rasizam, dakle ideološki "protegnuti" multiregionalnu teoriju u sferu u kojoj ona jednostavno ne operira. Nije mi poznat ni jedan ozbiljan pokušaj u tom pravcu, ali je ilustrativno citati kako Wolpoff i Caspari (1997:54-56) opisuju jedna svoj doživljaj takva pokušaja. Ti autori odbijaju rasističke interpretacije multiregionalne teorije ne zato što je to "politički korektno", nego zato što je to "znanstveno nekorektno". Kao što se multiregionalna interpretacija porijekla čovjeka ne može dovesti u vezu s klasičnim rasizmom, tako ni autorima ne pada na pamet to činiti. Oni su isto tako iznenađeni kada ih se napada sa stajališta "političke korektnosti" (Wolpoff i Caspari, 1997:53). Oni na taj način odbijaju uključiti se u ideološku transformaciju svoje teorije i ne pothranjuju eventualne pokušaje takve ideološke transformatorske aktivnosti. Ostaje otvoreno pitanje je li "popularizaciju" bolje prepustiti drugima i izložiti se opasnostima krive interpretacije ili je možda zadatak polaznih istraživača u tome da sami protumače svoja istraživanja na takav način da ih publika može konzumirati.

Drugi je noviji primjer "afrička Eva". Činjenica da se metafora Eve upotrebljava kao uspješni marketinški manevar za popularizaciju istraživanja Wilsona i Cannu (1992), nosi sa sobom posljedicu stvaranja potpuno krive slike o stvarnim dometima i značenju tog istraživanja. "Eva" nije "prva" žena niti je naravno "stvorena". Međutim, upotreba metafore asocira na biblijsku mitologiju, što kod neupućenih stvara referentno uporište da to istraživanje smještaju u takav okvir. U stvari, znanstvena interpretacija Wilsonova istraživanja nema veze s "prvom ženom", nego se radi o prvoj mutaciji mitohondrijske DNK koju Wilson svojom metodom može detektirati, a kroz to do vremena (od prije 190.000 s rasponom vjerojatnosti 150.000-3000.000) kada je živio prva mitohondrijska pretkinja (žena) današnjih ljudi. To ne znači da je to bila jedina osoba koja je živjela u to vrijeme, nego samo da su u evolucijskom procesu mitohondriji ostalih žena koje su živjele paralelno s njom izgubljeni. (U stvari, broj "predaka" matematički se može procijeniti na između deset tisuća i sto tisuća (Cavalli-Sforza L. L. i F. Cavalli-Sforza, 1995:70). Isto tako, jednaka metoda primijenjena na kromosom Y (koji se prenosi samo muškom linijom) vjerojatno bi dala nešto drugačije vrijeme "postanka". "Imidž" Eve budi sasvim drugačije asocijacije nego "prva mutacija mitohondrijske DNA koja stoji u osnovi danas postojećih mitohondrija". Simbolički potencijal "Eve" ogroman je, za razliku od suhoparne prve detektirane mitohondrijske mutacije. Jedna od klasičnih interpretacija ideologije upravo vidi njenu snagu u simboličkom aktu, u preformuliranju šture realnosti u simbole koji nose potencijal mobilizacije, potencijal za emociju kojeg znanstvena analiza ne može proizvesti. Snaga metafore nije u tome koliko je "istinita", nego koliko pruža orijentir za razumijevanje svijeta. "Kada je uspješna, metafora transformira krivu identifikaciju u zgodnu analogiju, kada promaši, ispadne obična ekstravagancije" (Geertz, 1964:59). Afrička Eva sigurno je "kriva" identifikacija i svako je povezivanje s biblijskom Evom ekstravagancija.

Možemo li naći neke "mitske" analogije i u spomenutom istraživanju o "genetskom sastavu" Hrvata? U našem slučaju, jedan od koautora spomenutog istraživanja, D. Primorac, u

jednom svojem intervjuu preuzima ulogu ideološke transformacije znanstvene jezgre svoje teorije. Njegov intervju predstavlja mnogo ozbiljniji prodor u sferu javnosti nego što je to Biondićeva knjiga. Naime, dok za Biondića možemo reći da se nalazi na marginama znanosti, to se za Primorca ne bi moglo reći. Njegova interpretacija šireg značenja gorespomenutog istraživanja ima značenje meritornog tumačenja za javnost kojoj finese same znanosti predstavljaju "crnu kutiju". Dok se za Biondića može posumnjati da nešto "krivo" interpretira, to se za Primorca, zbog njegova znanstvenog statusa, a i činjenice da je jedan od koautora uz Seminovu i ostale, to ne može. Pogledamo li dio intervjuja koji je Primorac dao o tom istraživanju (2000), možemo naći da on najvećim dijelom daje korektnu interpretaciju značaja i dosega tog istraživanja. On jednom rečenicom odbija da se rezultati mogu upotrijebiti kao potvrda o iranskom porijeklu Hrvata. "Prema ovim rezultatima, Hrvati imaju genske markere koji govore u prilog činjenica da potječu s pravog Srednjeg Istoka. Ali oni ne mogu izričito potvrditi teorije o iranskom podrijetlu Hrvata... Ne vjerujem da će ijedno znanstveno istraživanje dokazati da Hrvati imaju drastično različite gene od drugih naroda na ovom području Europe, pa ni od Srba." (Primorac, 2000). No u nastavku intervjuja Primorac izriče neke tvrdnje koje dovode u pitanje ono što je korektno analizirao u prethodnom dijelu teksta.

"Rezultati nedvojbeno ukazuju da postoje identični genski markeri između današnjih Europljana i drevnih naroda koji su stigli s područja Srednjeg Istoka, od Egipta do Irana." Kad je o Hrvatima riječ, "slobodno možemo reći da u našem genskom materijalu imamo markere najstarije kulture na svijetu, one stare 40 tisuća, te da smo narod koji u Europi ima najizraženije biljeg kulture stare 22 tisuće godina, koja potječe sa Srednjeg Istoka."

U toj tvrdnji ima nekoliko što implicitnih što eksplicitnih problema. Prva od rečenica vjerno odražava istraživanja, iako upotrijebljena terminologija odaje autorovu namjeru određenog intoniranja koje ipak prelazi rezultate suhe znanstvene analize. Hoćemo li ljude koji su prije 40.000 ili 22.000 godina migrirali u Europu (dakle u doba prije neolita) zvati drevnim narodima, to je, naravno, stvar konvencije o upotrebi pojma "drevni narod". U nepreciznoj upotrebi engleske riječi "people" to je moguće. U mnogo preciznijoj sociološkoj upotrebi, pojam naroda obično se rabi za socijalnu formaciju koja nastaje kada se prerastaju okviri rodovsko-plemenskog društva i stvaraju se šire teritorijalne zajednice sa sviješću o vlastitim etničkim, jezičnim, povijesnim i drugim posebnostima. Oblici socijalne organizacije "drevnih" ljudskih zajednica od prije više 20.000 tisuća godine nemaju karakteristike naroda, tu još nema teritorijalne političke organizacije, a vjerojatno ni etničke ili "narodne" svijesti. (Doduše, budući da nemamo materijalnih artefakata o stanju svijesti, zaključivati možemo samo indirektno.) Prelazak od lovaca skupljača na prvi "izum" poljoprivrede teško je uskladiti s uobičajenom upotrebom pojma *narod*, osim u generalnom smislu "ljudi". Mogli bismo tu upotrebu pojma "drevnog naroda" shvatiti kao malu nepreciznost, kada se ona ne bi sistematski uklapala u pojmovnu mrežu upotrijebljenu u drugoj rečenici a koja očito ima ideološku funkciju dizanja "ponosa" u vezi toga da vučemo korijene od "drevnog ili drevnih naroda". Za neupućenog, onoga koji ne zna mnogo o antropologiji, pretpovijesti i sličnim disciplinama, upotreba pojma naroda izaziva jednu neopravdanu predodžbu o kontinuitetu društvenih i političkih formi života. Autor time sugerira neku vrstu "kulturnog kontinuiteta" specifična za Hrvate. Međutim, svi stanovnici Europe imaju markere koji ukazuju na pretpovijesna migracijska kretanja. Ima li smisla reći da ta istraživanja ne potvrđuju (mogu dodati: niti ne obaraju) teoriju o iranskom porijeklu Hrvata, "... ali možemo reći da imamo markere najstarije kulture na svijetu stare 40.000 godina...". Nismo dokazali da smo Iranci, ali imamo genetske markere "najstarije" kulture na svijetu, tj. pod tim Primorac misli nastanak *Homo sapiens sapiens*. Te markere detektirao je Primorac kod 10% hrvatskog "uzorka", a oni se mogu naći i kod većine od preko 50% europske populacije (kao što to s pravom primjećuje u intervjuu naprijed). Kakva smisla onda ima to spominjati kao neku kompenzaciju za nepotvrđivanje iranskog porijekla i uopće kao nekakav razlog da moramo biti ponosni?

Analiziramo li drugu rečenicu, tada se postavlja pitanje što to znači da mi (Hrvati) u svojem genskom materijalu nosimo markere najstarije kulture na svijetu. U prvom redu tu se sugerira da se kultura prenosi genima. To, naravno, nije točno. Osim ako genetski potencijal ne shvatimo u najširem smislu kao osnovu koja čovjeku omogućava da gradi kulturu, ništa u genskom materijalu ne predisponira pojedinca da govori hrvatski ili latinski, ili da bude katolik, protestant ili pravoslavac. Homo sapiens sapiens ima mogućnosti adaptiranja na svaku kulturu ili, što je još važnije, na kulturno stvaranje, bazirano na potencijalu za učenje, koje se pretače u "kulturnu evoluciju". Naravno, kulturna evolucija ima drugačije principe nego biološka evolucija (Nolan i Lenski, 1999:67-71, Sanderson, 1999:50-51). (Izbor riječi *evolucija* za opisivanje procesa povijesti kulturnih i socijalnih promjena nije najsretniji upravo zbog toga što asocira na biološke principe evolucije.) Kulturna varijacija nije odraz genskih markera, dakle nema korelacije između različitih genskih markera i različitih oblika kulturnog izražavanja. Genetska karakteristika ljudske vrste jest proizvodnja kulture, a kapacitet te proizvodnje nije raspodijeljen unutar ljudske vrste različito s obzirom na neke genetske markere koje neka populacija nosi ili ne nosi. Genetska se informacija prenosi genima, a kulturna se informacija uči i prenosi od jednog čovjeka na drugog, od jedne generacije na drugu pomoću simbola a ne gena (Nolan i Lenski, 1999:14-15). Kao što je, sa stajališta moderne kulture, potpuno irelevantno nosi li populacija današnjeg Iraka jaku koncentraciju genskih markera koji su karakterizirali staru mezopotamsku civilizaciju, tako je isto sa stajališta kulture irelevantno kakve genetske markere nose današnji Hrvati, Srbi ili Albanci. Prema tome, potpuno je irelevantno "da smo narod koji u Europi ima najizraženiji biljeg kulture na svijetu" (ne ulazeći uopće u diskusiju je li geografsko-povijesno interpretiranje tih genetskih markera baš potpuno istinito, jer i tu možemo očekivati promjene sa daljnjim razvojem znanosti, a i sami su autori u polaznom tekstu, pa dakle i sam Primorac, mnogo oprezniji kada određuju geografsko-povijesnu interpretaciju određenih genetskih mutacija i markera).

Postoje teorije koje "rasne" karakteristike vezuju uz mogućnost kulturnog stvaranja. Te su teorije pretežno formulirane u doba prije procvata moderne genetike pa stoga i ne upotrebljavaju teorijsku aparaturu moderne genetike. To su teorije o rasnim osnovama kulture, čiji su najistaknutiji zastupnici teorije su Chamberlain i Gobinneau (1970). Po njima su genetski markeri (za njih oni koji određuju boju kože) bitna determinanta koja određuje kapacitet za izgradnju kulture. U suvremenim je društvenim znanostima napušten takav pokušaj uzročnog povezivanja bioloških karakteristika i kulturnih kapaciteta. Njegovo napuštanje nije rezultata "političke korektnosti" (iako znamo da su te teorije u svom ideološkom razgraničavanju davale legitimitet nekim od najmonstruoznijih režima prošlog stoljeća). Njihovo je napuštanje rezultat znanstvene jalovosti takvih hipoteza. Ono što znamo jest da kulturna promjena djeluje i zbiva se bez genetske promjene. Dakle, kultura se mijenja a da se genetske karakteristike populacije koje ju stvaraju, tj. koje mijenjaju kulturu – ne mijenja. Isto tako, vratimo li se na "rasističku" teoriju koja u svojoj modernoj verziji smatra da "bijela rasa" dominira svijetom zato što je "genetski bolja" od ostalih "rasa", tada smo suočeni s problemom kako interpretirati hijerarhiju kulturne razvijenosti koja se kroz duga razdoblja mijenja (i gdje Europljani sigurno nisu kroz čitavu povijest bili kulturno najrazvijenija civilizacija niti je civilizacija "počela" u Europi). Tisućama godina društva na Bliskom Istoku bila su civilizacijski mnogo naprednija nego europska društva. Kineska je civilizacija stoljećima daleko nadmašivala europsku, nekoliko stoljeća prije početka kršćanske ere centar civilizacije bio je u mediteranskom bazenu, sjevernoj Africi, Kartagi i Egiptu. Sve su to bile civilizacije mnogo razvijenije nego društva sjeverne i zapadne Europe (Nolan i Lenski, 1999:152). Centri civilizacije "sele se" bez obzira na genetski materijal ljudskih populacija, tj. razumijevanje kulture i njenih promjena nezavisno je od razumijevanja genetike. Bez obzira na postojanje migracija i stalno mijenjanje populacija, te promjene nisu objašnjavajući faktor kulturnih oscilacija koje karakteriziraju različite civilizacije. Iako pokušaji objašnjavanja kulturnih promjena promjenom "rasnog" sastava (u tim ranijim teorijama ključna varijabla jest rasni sastav kao što se

dan danas govori o "genetičkim markerima") nisu dali nekog rezultata, oni su ipak dugo usmjerali mišljenje. Odatle potječe opsjednutost "rasnim" miješanjem i borbom za "čistu krv" jer se percipira da će miješanje oslabiti taj kulturni kapacitet. Za Gobineaua miješanje rasa vodi u degeneraciju, i on propadanje civilizacija objašnjava miješanjem rasa. Kada se rada previše hibrida, tada civilizacija propada (Essay on the Inequality of the Human Races, 1853-5. Ovdje citirano prema izboru M. Biddisa, 1970).

Ako mi moramo biti ponosni da nosimo "biljege najstarije kulture na svijetu i da imamo najizraženije markere one kulture koja je nastala prije 22.000 godina", time se implicira da naši geni moraju u nama izazvati ponos. Ipak je potrebno napomenuti da Baski ipak moraju biti najponosniji jer je kod njih najveća koncentracija "najstarije kulture na svijetu". Mi (Hrvati) tu smo ipak slabiji. "Najstarija kultura" dakle znači genetsku transformaciju koju su donijeli prvi *Homo sapiens sapiens* u Europu pred 40.000 godina. Čak ako i zanemarimo problem uzorka, teško je objasniti na što to mi moramo biti ponosni (ili ma koji drugi narod u Europi). Jer svi su (ne narodi nego grupe ljudi) došli u nekom razdoblju u Europu, ako kao validnu teoriju prihvatimo "širenje iz Afrike". Ima li smisla hijerarhizirati ljude po tome što genetski markeri izražavaju doba kada su daleki preci došli u Europu? Onda samo 10,3% Hrvata spada u najstariju migraciju (za razliku od skoro 90% Baska). 44,8% Hrvata vuče svoje porijeklo iz migracije od prije 22.000 godina (kao i 37,5% Nijemaca ili 41,7% Saamija). A "samo" 13,8% Hrvata potječe iz neolitske ekspanzije poljodjelaca s Bliskog Istoka, iz vremena 15.000-20.000 godina.

Primorac pravi klasičnu grešku kada svoje rezultate interpretira kao da proizlaze iz reprezentativnog uzorka. Tvrdnja da "smo narod koji u Europi ima 'najizraženije biljeg' kulture stare 22.000 godina, koja potječe sa Srednjeg Istoka" čak je izvučena masnim slovima u poseban podnaslov u kojem se kaže: "Prateći prisutnost genskog markera M-170, koji obilježava gravencijansku kulturu staru 22.000 godina, ustanovili smo da ga u Hrvata ima čak 44,8% muškaraca, više od bilo kojeg drugog naroda koji živi u Europi", vjerojatno nije točna ili je u najmanju ruku obična spekulacija. Ima li zaista tog genskog markera više kod Hrvata nego kod drugih naroda koji ga okružuju, možemo znati tek nakon usporedbe reprezentativnih uzoraka Hrvata i naroda s kojima Hrvate želimo uspoređivati.²⁰

Svojevrsni znanstveni optimizam što ga širi Primorac, koji potom biva svesrdno prihvaćen od autora tipa Biondića, još više može zbuniti čitaoca. Primorac kaže: "Ovi molekularni rezultati su sto posto znanstveni i ne podliježu nikakvim spekulacijama i legendama. Nakon ovih rezultata i povijest i antropologija morat će se drukčije postaviti. Padaju postulati koji su dugo vladali" (Primorac, 2000). To, naravno, nije tako jednostavno kako Primorac kaže. Da rezultati mijenjaju mnoge ustaljene poglede, to je sigurno i to čini svaka nova važna

²⁰ To me podsjeća na svojedobno objavljene rezultate, također u časopisu *Science* (Rauscher i ko-autori, 1993) da slušanje Mozarta povećava inteligenciju. Taj nalaz izazvao je skok prodaje klasične glazbe koju su nadobudni roditelji puštali djeci za vrijeme spavanja da podignu njihovu inteligenciju. Niti jedno istraživanje poslije toga nije potvrdilo taj početni rezultat. Rezultate šesnaest takvih istraživanja sumirao je C. F. Chabris (1999) u časopisu *Nature*, ali mnogo godina poslije. Taj primjer ne znači da je išta "krivo" s prvim istraživanjem. Jednostavno pošto se svake godine vrši ogroman broj eksperimenata, statistički je vjerojatno da će u nekima od njih biti dosegnuta statistička razina značajnosti, makar se ne radi ni o čem drugom nego o slučajnosti. Na isti način u velikom broju nasumice uzetih "uzoraka", a pogotovo kada su oni namjerni, možemo očekivati slučajne "devijacije" u raznim smjerovima. Tvrdnja da kod 44,8% Hrvata imamo genskog markera koji obilježava gravencijansku kulturu ima istu vjerojatnost kakvu je imala i tvrdnja da slušanje Mozarta povećava kvocijent inteligencije. Jedino što smo u potonjem slučaju imali ponovljena istraživanja, a u slučaju genetske strukture Hrvata takvih ponovljenih istraživanja nemamo. Doduše, u potonjem slučaju efekti su bili "materijalni", tj. povećana je prodaja klasične muzike, u tom našem efektu su "nematerijalni", imamo povećani ponos da čak 45% Hrvata ima gene koji obilježavaju gravencijansku kulturu, a možda i nelagodu što 55% Hrvata taj genski marker nema.

znanstvena spoznaja. No interpretacija genetskih markera i njihovo dovodenje u vezu s migracijskim kretanjima može biti učinjeno samo u kombinaciji s ostalim saznanjima. Uostalom, i sam Primorac spominje kritičku opasku koju Seminova i drugi (i on) daju svojim rezultatima (vidi A. Brooks). Distribucija određenog genetskog markera ne govori nam o smjeru migracija. Smjer migracija jest interpretacija koja genetski marker uzima samo kao svoju osnovu. Iz činjenice da Baski imamo najveću koncentraciju jednog markera koja opada prema istoku i jugu, sama nam po sebi ne govori širi li se taj haplotip iz jednog centra na ostala područja, ili je on prije bio dominantan pa je potisnut širenjem nekog drugog područja. Svatko tko je čitao izvorni tekst Seminove i koautora (od kojih je Primorac jedan) vidi da se uvijek radi o “predloženim” interpretacijama a ne o stvarima o kojima više nema spekulacija. Genetski se marker dovodi u vezu s postojećim arheološkim nalazima pa se dolazi do određene interpretacije koja, naravno, u budućnosti može biti i promijenjena. Opet se igra na “instinkt” publike koja od znanosti očekuje gotova, čvrsta i neoboriva rješenja nasuprot karakteru znanosti koja se sastoji u stalnom građenju i obaranju hipoteza. Bilo bi dobro da Primorac ponovno pročita onaj mali odjeljak kod Cavalli-Sforze i Cavalli-Sforze po naslovom *Znanost i pouzdanost* (1995:70-73). Pretpostavljam da je Primorac toga svjestan i da je vjerojatno htio reći da, polazeći od uvjerenja o većoj pouzdanosti prirodnih znanosti od društvenih, pred sobom imamo neka pitanja klasičnih povijesnih znanosti koja su sada riješena korištenjem prirodnoznanstvenih metoda. Nema sumnje da su ta istraživanja velik korak naprijed u odgovoru na pitanja o povijesnim migracijama ljudskih populacija. No kao što znamo, niti su zadnja riječ znanosti, niti možemo očekivati da mnogi nalazi i njihove interpretacije neće biti mijenjani s razvojem znanstvene discipline i metoda koje su relativno nove. Izazivanje dojma o posljednjim i nepromjenljivim rezultatima, pogotovo kada se radi upravo o novom području koje je u ekspanziji, ne služi znanosti, već je upotreba znanosti u druge svrhe.

Je li to rasizam?

Ovdje ne želim implicirati da su naši “iranolozi” zastupnici “rasističkog pristupa”. Međutim, iz nekih opaski Biondićeve knjige vidljivo je da ih takvima smatra Franjo Šanjek (vidi bilješku 41 na str. 97 citirane knjige). Ono što iz takva pristupa neminovno proizlazi jest očigledno namjera da se izazove osjećaj ponosa, specifičnosti, posebnosti. Inače ne znam kakva bi drugog smisla imalo rezultate istraživanja o genetskim tragovima paleolitskog čovjeka u današnjim Europljanima stavljati u kontekst usporedbe među nacijama i naglasiti da kod današnjih Hrvata imamo izražene biljeg te stare kulture. Jer mi smo “stari” – za razliku od drugih, koji su valjda “mlađi”. Valjda to nešto u kulturnom smislu znači?!

Naravno da autor riječi “biljeg kulture” može reći da je upotrebljavaju u neutralnom smislu ljudske kulture kakva se rabi u antropologiji, kao na primjer musterijanska kultura ili olduvijanska kultura. No i u tom slučaju besmisleno je govoriti da netko nosi genetske markere te kulture jer to jednostavno nije istina. Netko može nositi genetske markere ljudi koji su živjeli i stvarali tu kulturu, ali ta činjenica nema nikakve veze s kulturnim stvaranjem i nivoom tog pojedinca koji danas nosi te “genetske markere”.

Ako ipak prihvatimo neko simboličko značenje tih “genetskih markera”, tada time impliciramo da se današnji narodi mogu “hijerarhizirati” po “starosti” – dakle postoje najstariji, koji moraju valjda biti najponosniji na to da su najstariji (iako zaista ništa u smislu onoga što vrednujemo kao bolje i lošije u današnjoj kulturi ne proizlazi iz biologije, ali po ovdje analiziranim autorima to valjda ipak ima nekakva značenja), a postoje i mlađi, koji nemaju “patinu starosti”, “biljege starih kultura”. (Otprilike, kao da dojenče usvojeno iz jedne u drugu kulturu nosi biljeg svoje kulture, ako se na primjer radi o “međurasnom” usvajanju, kao da kulturu nosimo s bojom kože.) Ako bismo takvu logiku razmišljanja željeli protezati dalje, tada moramo doći do zaključka da ne samo da se narodi međusobno mogu uspoređivati po “količini biljega stare kulture” koje nose, nego se i pojedinci unutar jednog naroda mogu na isti način

uspoređivati i hijerarhizirati. Činjenica da 44,8% hrvatskog uzorka ima “genetski marker” Eu7 (i ako to, naravno potpuno znanstveno neopravdano protegnemo na cijelu populaciju današnjih Hrvata), to znači isto tako da 55,2% Hrvata ne nosi taj “genetski marker”. Moraju li oni biti manje ponosni ili su možda manje Hrvati? Hoćemo li onda uvesti obavezno uzimanje krvi i hijerarhiju “pravih” Hrvata i “nepravih”? Ili ćemo možda one slavenskog “markera” staviti na dno hijerarhije? I, obratno, onima koji nose isti marker kao na primjer 37% Nijemaca, dati status “počasnih Hrvata”? (Ako mi se odgovori da je takvo uspoređivanje besmisleno i da to autori nisu namjeravali, ja se slažem, jer to i jest besmisleno.) Povezivanje “genetskih markera” s modernim nacionalnim identitetima, pa i građenja “ponosa” na takvim genetskim osobinama – zaista je potpuno besmisleno. To je ono što dobivamo kada legitimno znanstveno istraživanje o genetskim tragovima paleolitskog *Homo sapiens*a želimo interpretirati u svakodnevnom nacionalističkom diskursu razlikovanja “nas” od “njih” i još k tome stvaranja hijerarhije gdje smo “mi” stariji a “oni” mladi. Kao što je multiregionalnu teoriju o porijeklu čovjeka nemoguće legitimno “prevesti” u rasistički diskurs, tako je isto istraživanje o genetskom utjecaju paleolitskog *Homo sapiens*a na modernog europskog čovjeka koristeći Y-kromosomsku perspektivu, nemoguće prevesti u moderni nacionalistički diskurs.

Iako to nije razizam u uobičajenom smislu te riječi, uzimanje određene biološke karakteristike (obično boje kože) kao osnova za klasificiranje pojedinih grupa kao superiornih a drugih kao inferiornih, taj pristup dijeli narode prema biološkom porijeklu, pa su današnji Hrvati Neslaveni jer “samo” njih 29% ima “baltoslavenski” genetski marker, a čak 45% “autohtoni, dinaroidni”. Transformacija kulturno-povijesnog fenomena modernih naroda u biološku osnovicu naroda, traženje biološke osnove mita o zajedničkom porijeklu, obogaćuje repertoar razizma u skladu s razvojem moderne znanosti.

Funkcionalna interpretacija ideologije

Bez obzira na to jesu li zasnovana vjerski ili sekularno, sva dosadašnja društva karakterizira postojanje sistema vjerovanja koja možemo nazvati ideološkim. (U smislu kombinacije naputka za djelovanje i legitimizacijske dimenzije koje su usko povezane s interpretiranjem svijeta kakav jest.) U definiranju ideologije iz dimenzije istinito-lažno, implicitna je ideja da ideologija kao “iskrivljena svijest” može biti “istjerana” iz ljudskog društva. Prema tome iz takva shvaćanja nužno proizlazi ideja o “kraju ideologije” (od D. Bella do F. Fukuyame) i zasnivanje “racionalnog društva”. Na taj način “racionalno” društvo, iz kojeg je istjerano ideološko mišljenje, ima ulogu koju ima “kraj povijesti” u marksističkoj slici svijeta.

Druga krajnost, ako se ne prihvaća ideja o “kraju ideologije”, onda je ideologija prisutna u društvu kao konstantna “patologija”. Ideološko mišljenje odražava “patološke” tendencije, “iracionalne” tendencije koje postoje u društvu, pa dok god postoji “iracionalni” porivi, postojat će i ideološko mišljenje. To je “frojdovska” slika podsvjesnog koje iskrivljuje racionalno mišljenje i gura društvo u pravcu proizvodnje ideologija.

Jedna od konzekvencija takva pogleda na društvo, pogotovo promatra li ga se iz “racionalne” perspektive, jest priznanje da se ono ne može organizirati isključivo na racionalnim principima. Pa tako Comte, nakon izgradnje racionalne slike svijeta i znanstvene faze koja zamjenjuje teološku i metafizičku, gradi “znanstvenu religiju”. Isti možemo vidjeti kod Mannheima, koji u svojoj viziji izgradnje planskog a liberalnog društva na koncu, u svojoj “engleskoj fazi”, također zaziva pomoć religije “... iz mnogo razloga postoji potreba za spiritualnom moći koja integrira ljude” (Mannheim, 1950:312). Ista ideja prožima Durkheimov rad i njegove ideje svjetovne religije. Društvo, po Durkheimu, nije samo racionalna zajednica. Mitski, mistični element nužan je preduvjet u stvaranju kolektivne svijesti i svijesti o pripadanju grupi. Ako nema mitskog elementa, društvo se raspada. Odatle Durkheimov pedagoški rad na izgradnji republikanskih institucija (koji u biti nije drugačiji od Comteove znanstvene religije,

Michelsove "političke formule" ili Platonove "plemenite laži"). U osnovi svih tih ideja stoji "spoznaja" da društvu treba nešto više od racionalne organizacije.

Umjesto zaključka

Ovdje ćemo dati osnove jedne teorije ideologije u dva koraka. U prvom koraku najprije obrazložimo zašto su ideologije uvijek prisutne u svakom društvu, a u drugom obrazložimo stvaranje neideologizirane ideologije.

Polazimo od toga da iracionalno, emocionalno nije osnova za razumijevanje ideologije. Pri tome ni u jednom trenutku ne želimo negirati značaj iracionalnoga i emocionalnoga, ali koliko je ono važno u konstituiranju nekog društva, empirijsko je pitanje. Drugim riječima, ono varira u funkciji povijesnih okolnosti i zahtijeva povijesno-sociološko objašnjenje. Ovdje postavljamo hipotezu da funkcionalna neophodnost "ideološkog" mišljenja proizlazi iz činjenice; a) da je svako društvo suočeno s donošenjem odluka, tj. izborom između danih alternativa, b) da iz znanstvenog pristupa i iz same strukture znanosti ne može proizlaziti savjet koju alternativu treba izabrati i, onda, konzekventno, c) koji god se izbor napravi on je nužno zasnovan na vrijednosnom opredjeljenju. Ili, kraće rečeno, nužnost ideologije proizlazi iz dihotomije činjenica i vrijednosti, i značenja te dihotomije u procesu donošenja odluka koja je neizbježiva. Na primjer, znanost nam može reći kako obuzdati inflaciju (i kao konzekvencu imati veću nezaposlenost) ili kako stimulirati zaposlenost, makar i po cijenu inflacije. Ali kako izabrati između ta dva cilja, zaposlenosti i stabilnosti cijena? Iako je teorijski moguće zamisliti znanstveno rješenje problema kao optimizaciju dviju varijabli, u praksi je ravnoteža između njih vrijednosna odluka. Isto tako znamo da ekstremno guranje u jednom ili drugom smjeru ima neprihvatljive posljedice, totalna stabilnost cijena bez rasta i s velikom nezaposlenošću ili stimuliranje zaposlenosti koje proizvodi nestabilnost, inflaciju i kao zatvoreni krug vraća se u obliku povećanja nezaposlenosti i socijalnih razlika kao posljedica inflacije. Ali stvar je u tome da koliko god odluke baziramo na znanstvenoj analizi, uvijek dolazimo do jedne točke gdje se izbor više ne izvodi iz znanosti nego iz vrijednosnog opredjeljenja. U tom smislu ideologiju shvaćamo kao sistem vjerovanja, ideja koja obrazlažu i/ili opravdavaju učinjene društvene izbore. Bez obzira na to što se ljudsko znanje širi, ne možemo zamisliti situaciju da znamo sve, pa čak da i znamo sve, sfera vrijednosti ostaje netaknuta, prisiljeni smo birati među alternativama (čak i da zamislimo društvo s potpunim znanjem, ono se uvijek svodi na to da možemo sto posto realizirati učinjeni izbor, a sfera izbora uvijek ostaje). Hrvatska danas može ući u Europsku uniju ili može ne ući u nju. Odluka o ulasku nije "znanstvena" Znanost može modelirati posljedice ulaska ili neulaska. Mi možemo reći da je "cijena" neulaska suviše visoka, ali to je ideološki izbor. Netko drugi reći će da je spreman platiti ekonomsku cijenu ostanka izvan Unije jer će na taj način biti u stanju bolje zaštititi jezik, kulturu. Nikakva znanost ne može reći da se jezik i kultura moraju žrtvovati radi ekonomskog probitka. To je samo ilustracija da je vrijednosni izbor uvijek prisutan; niti sve računice moraju pokazivati da je ekonomski probitačno integrirati hrvatsku privredu u europsku (a sigurni je da su dobitci i gubitci nejednako distribuirani u društvenoj strukturi) niti takva integracija mora automatski značiti gubitak kulturnih posebnosti.

Rješenje ideološke dileme različito je. Za Marxa je ono sadržano u tome da se bude na strani "objektivnih povijesnih" zakona. Za Mannheima je rješenje u slobodnolebdećoj inteligenciji koja, zahvaljujući svom položaju izvan klasne determinacije, može objektivnije sagledavati društvene probleme. Ako se polazi od neumitnosti iracionalnoga u društvu i nastoji se njime manipulirati, tada je nužno (od Platona do Durkheima) da moraju postojati oni koji proizvode religije, ideologije, mitove, političke formule i znaju njihovu relativnost (povlaštena manjina) i većina, koja konzumira te proizvode manjine.

Dva su moguća puta u modernom društvu. Da se religija zamijeni znanošću i da se tvrdi da je društveni poredak zasnovan na "znanosti", kao što je socijalizam bio na spoznaji povije-

snim zakona, fašizam na vječnoj istini o rasnoj dominaciji i borbi rasa, a nacionalizam na prirodnom pravu naroda na samoopredjeljenje ili na znanstvenoj spoznaji da je tržište bolje nego državna regulacija. Druga je mogućnost da se jasno razdvoji znanost od ideološkog ometača i prestane se s pretenzijom znanstvene zasnovanosti društvenog poretka. Tj. da se jednostavno pođe od razlikovanja znanosti od vrijednosti i da se vrijednosni izbor ne pokriva znanstvenom frazom, nego da se prizna kao ono što jest – vrijednosni izbor.

“Proizvođači” ideologija žele uskratiti upravo taj izbor i vrijednosno opredjeljenje zamijeniti znanstvenim determinizmom. Kako Biondić kaže u već citiranom odlomku, “... dok se etničko ime, jezik i etnokultura lako mogu izabrati, promijeniti i prenijeti na druge, fizički antropotip i biogenetsko nasljeđe su dosad, uz razvijenu genetiku još uglavnom nezamjenljivi i obvezatno nasljedni, pa tu nema ideološkog izbora niti slobodne zamjene...” (Biondić 2002:98). Biološki determinizam, kao i svaka ideološka transformacija znanosti, upravo ima za cilj da oduzme slobodni izbor, u ovom slučaju identiteta, i da ga iz sfere izbora prebaci u nešto “objektivno” znanstveno i nepromjenljivo. S druge strane, nasuprot tom protezanju znanosti u područje u kojem ona ne može ništa reći može stajati shvaćanje ili bolje reći priznanje, da su znanost i ideologije odvojene. Znanost u tom viđenju stvarnosti ne može zamijeniti ideologiju i oduzeti sferu izbora. Takvo “priznanje” ili spoznaja može imati “oslobađajuću” ulogu upravo u smislu ukazivanja na sferu slobode ljudske akcije. U jednom širem smislu, sociologija kao disciplina ruši ideje bazirane na neumitnosti nekog socijalnog aranžmana (pa tako i ideje neumitnosti bazirane na biološkom determinizmu). Kako kaže Berger (1981:107): “... što je konstruirano može biti i rekonstruirano ili, isto tako, jednostavno zamijenjeno”.

Takvo nam priznanje ne daje točno što trebamo izabrati. Ono s jedne strane, može voditi u relativizam ili u iracionalizam, jer budući da nema objektivnih vrijednosti, “sve je dopušteno”. Ali takvo priznanje da ideologija nije isto što i znanost može s druge strane stvarati okvir za toleranciju. Ako tolerancija može postati vrijednost, onda ona spoznata kao takva, dakle kao vrijednost, jest i dio ideologije.

Mogućnost tolerantnog društva leži u isključivanju sfera ideološkog razmimoilaženja iz sfere legitimiranja društvenog poretka. Moderna društva nisu religijska, a na Zapadu je bitna karakteristika stroga odvojenost države i crkve. Kao što bi čovjeka u srednjem vijeku bilo teško uvjeriti da može postojati odvojenost države i crkve, tako je i moderne nacionaliste teško uvjeriti da društvo može biti multikulturalno, tj. da *etnonacija* ne mora biti konstitutivni princip društvenog organiziranja. Pretpostavka multikulturalnog društva jest oslobađanje javne sfere od ideološkog i njeno premještanje u privatnu sferu. Na isti način liberalni nacionalizam nacionalni identitet premješta iz javne u privatnu sferu i kako je balkanskim nacionalistima nemoguće zamisliti da nacionalno-etnički identitet bude stvar privatnosti a ne konstitutivni princip uređenja države i društva, tako je i srednjovjekovnim misliocima bilo teško zamisliti da religija iz javne sfere, sfere legitimiranja društvenog poretka, može biti potisnuta u sferu privatnosti. Kao posljednji korak u tom procesu imamo činjenicu da usprkos protivljenju Vatikana i žaljenja Pape – katolicizam nije ušao u nacrt europskog ustava.

Oslobođenje od lažnog argumenta u korist znanosti stvara pretpostavku dijaloga u kojem “neprijatelj” nije zastupnik “grijeha” ili “znanstvene” neistine u modernoj varijanti, nego je jednostavno *drugačiji*. Oslobođenje naših vrijednosnih izbora od znanstvenog plašta stvara neophodnu, makar i nedostatnu pretpostavku za konstituiranje tolerantnog društva. Hrvatsvo je izbor bez obzira na to koliko se Biondić trudio da ga nađe u genima. Biološka i kulturna determinacija može se nadići ljudskom slobodnom akcijom, makar nam deterministi uporno govore da smo “objektivno” ono što jesmo, “krv nije voda”. Ili, kako bi Biondić rekao, “... pa tu nema ideološkog izbora niti slobodne zamjene – osim u ideološko-političkim smicalicama i vratolomijama”. Ono što se deterministu čini kao politička smicalica i vratolomija slobodni je čin ljudskog izbora. Religija nije više konstitutivni princip legitimiranja

režima s isključivanjem krivovjeraca i križarskim ratovima. Usprkos tome što smo dugo “znali” da je kraljeva vlast i vlast plemića Bogom dana i da samo “plava krv” može vladati društvom, ipak danas imamo jednako pravo glasa za sve i društvo je barem u legalnom smislu otvoreno za socijalnu mobilnost u svim smjerovima. Unatoč svim “znanjima” rasističkih teorija (klasičnih i modernih), ljudi “inferiornih rasa” imaju danas građanska prava i prosperiraju. Usprkos svim teorijama o inferiornosti, žene su danas punopravni članovi društva i s muškarcima dijele saborske klupe, katedre i mjesta u upravnim odborima. Usprkos tvrdnjama da ljudi različitih kultura ne mogu živjeti zajedno u modernom svijetu²¹, razvija se multikulturalizam kao društvo zasnovano na podjeli sfere javnog i privatnog, gdje većina kulturnih elemenata spada u privatnu sferu.

REFERENCE

- Ammerman, A. J., L. Cavalli-Sforza (1984) **The Neolithic Transition and the Genetics of Populations in Europe**, Princeton University Press.
- Berger P. L., H. Kellner (1981) **Sociology Reinterpreted. An Essay on Method and Vocation**. Anchor Books. New York.
- Biondić, Ivo (2002) **Magna Fraus (Velika obmana). Slom ideologije otvorenog društva**. Vlastita autorska naklada, AMAC-RB mreža, Hrvatski forum, Zagreb.
- Boudon, Raymond (1989) **The Analysis of Ideology**. The University of Chicago Press.
- Budak, Neven (1994) **Prva stoljeća Hrvatske**. Hrvatska Sveučilišna Naklada. Zagreb.
- Cavalli-Sforza, L. (1991) Genes, Peoples and Languages. **Scientific American**. 265:104–110.
- Cavalli-Sforza L., A. Piazza, P. Menozzi, J. Mountain (1988) Reconstruction of Human Evolution: Bringing together genetics, archeology and linguistics. **Proceedings of the National Academy of Sciences**. 85:6002–6006.
- Cavalli-Sforza L., E. Minch, J. Mountain (1992) Coevolution of genes and languages revisited. **Proceedings of the National Academy of Sciences**. 89:5620–5622.
- Cavalli-Sforza L., P. Menozzi, A. Piazza (1994) **The History and Geography of Human Genes**. Princeton University Press. Princeton. N.J.
- Cavalli-Sforza, L. (2000) Quoted in Ann Gibbons: Europeans Trace Ancestry to Paleolithic People. **Science**. Vol. 290. 10 November. Pp. 1080–1081.
- Cavalli-Sforza L., F. Cavalli-Sforza (1995) **The Great Human Diasporas. The History of Diversity and Evolution**. Perseus Book. Cambridge, Massachusetts.
- Chabris, C. F. (1999) Prelude of Requiem for the “Mozart Effect”?, **Nature** 400:826–827.
- Collins, R. (1999) **Macro-History. Essays in Sociology of the Long Run**. Stanford University Press. Stanford. California.
- Eisley, Loren (1958) **Darwin’s Century: Evolution and the Men Who Discovered It**. Doubleday. 1958.
- Fine, V., A. John (1991) **The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century**. The University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Geertz, C. (1964) Ideology as a Cultural System. U knjizi: **Ideology and Discontent** (urednik D. Apter) P. The Free Press. New York.
- Gould, Stephen Jay (1981) **The Mismeasure of Man**. W. W. Norton. New York, London.
- Gobineau (1970). **Selected Political Writings**. Edited and introduced by Michael D. Biddins. Jonathan Cape. London.
- Horowitz, I. L., D. Sekulić (2004) Diskusija. **Critical Review** 2004 (u tisku).

²¹ “Hrvati su dio Zapadne Europe, mediteranske tradicije... Srbi, pak, pripadaju Istoku. Unatoč sličnostima u jeziku, mi ne možemo zajedno” (Tuđman u Viorst, 1991:74), ili pak novo sijanje straha koje sada poduzima Huntington u operacionalizaciji ideje sukoba civilizacija kroz najezdu Meksikanaca i time podrivanje američkog identiteta (Huntington, 2004)

- Huntington, S. (2004) The Hispanic Challenge. **Foreign Policy**. March–April 2004. 30–45.
- Kardum, Igor (2003) **Evolucija i ljudsko ponašanje**. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.
- Mandić, Dominik (1990/1971) **Hrvati i Srbi. Dva stara različita naroda**. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
- Mannheim, K. (1950) **Freedom, Power and Democratic Planning**. Oxford University Press. New York.
- Mannheim, K. (1968, prvo izvorno izdanje 1929) **Ideologija i utopija**. Nolit. Beograd.
- Nolan, Patrick, Gerhard Lenski (1999) **Human Societies. An Introduction to Macrosociology**. McGraw Hill. New York.
- Parsons, T. (1938) The Role of Ideas in Social Action. In **Essays in Sociological Theory**. The Free Press. New York. 1954 edition.
- Parsons, T. (1959) An Approach to the Sociology of Knowledge. In **Transactions of the Fourth World Congress of Sociology**. Milan and Stresa. Pp. 29–49.
- Parsons, T. i drugi (1961) **Theories of Society**. The Free Press.
- Primorac, D. (2000) (Intervju.) **Nacional**. 28. XI. 2000.
- Raucher, F., G. Shaw, K. Ky (1993) Music and Spatial Task-Performance. **Nature**. 365:611.
- Rosser, H. Zoe i koautori (2000) Y-Chromosomal Diversity in Europe Is Clinal and Influenced Primarily by Geography, Rather than by Language. **American Journal of Human Genetics**. Vol. 67. pp. 1526–1543.
- Sanderson, K. Stephen (1999) **Macrosociology. An Introduction to Human Societies**. Longman. New York.
- Schumpeter, J. (1960, prvo izvorno izdanje 1942) **Kapitalizam, socijalizam i demokracija**. Kultura. Beograd.
- Seminom, Ornella, G. Passarino, P. J. Oefner, A. A. Lin, S. Arbuzova, L. E. Becman, G. De Benedictis, P. Francalacci, A. Kouvatsi, S. Limborska, M. Marciklae, A. Mika, B. Mika, D. Primorac, A. S. Santachiara-Beneccereti, L. L. Cavalli-Sforza, P. A. Underhill (2000) The Genetic Legacy of Paleolithic Homo Sapiens Sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective. **Science** Vol. 290. Nov. 10. pp. 1155–1159.
- Smith, A. (1991) **National Identity**. University of Nevada Press.
- Suić, M. (1995) Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata. U knjizi N. Budak (uredio): **Etnogeneza Hrvata**. Matica hrvatska i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb.
- Taterstallo, Ian (1995) **The Fossil Trail: How We Know What We Think We Know about Human Evolution**. Oxford University Press.
- Toma Akvinski: De Civitate Dei. Citirano prema. N. Smailagić (1970) **Historija političkih doktrina. Antika, srednji i novi vijek**. Naprijed. Zagreb.
- Tudman, Franjo, u M. Voirst (1991) The Yugoslav Idea. **New Yorker**. 67. 18.3. str. 58–779.
- Wilson, A. C. i R. L. Cann (1992) The Recent African Genesis, A Human Genes, **Scientific American**, 266:68–73.
- Wolpoff, Milford i Rachel Caspari (1997) **Race and Human Evolution**. Westview Press.

IDEOLOGICAL TRANSFORMATION OF SCIENCE

DUŠKO SEKULIĆ

Department of sociology
Flinders University, SA, Australia

In the first part of the paper the historical development of the phenomenon of ideology and different theoretical approaches to understanding of the ideology are discussed. In pre-modern societies the main characteristic of ideology is its incorporation into religious thought. The epoch of modernity is characterized by differentiation of religion from science. The modern secular ideologies do not base their legitimacy principle on religion but on science. The function of religion is taken over by science. Following Boudon modern secular ideologies are understood as systems of thinking on the one hand based on science but in the same time overextending the scope of validity of scientific statements. The middle part of the paper illustrates this understanding of ideology on the example of the interpretation of the origin of Croats. The research and results of the distribution of genetic markers and on that basis derived reconstruction of historical migrations was used to explain the Iranian origin of Croats. Using the fact that the original research is not known to majority of the public and that the average consumer does not have critical instruments to evaluate the scope of the original research, a typical ideological legitimization is created it is based on the extension of the scope of the original research into which it has no validity.

In the final part of the paper the argument is developed that the ideological extension of the validity of scientific statements has an intended consequence of limiting the freedom of choice. The "scientific determinism" is intended to replace the sphere of human choices.

Key words: IDEOLOGY, SCIENCE, ORIGIN OF CROATS